ÖLÜMSÜZ ESERLER

Stefan Zweig

Satranç

Çeviren:
Gülderen Pamir

SAY

Stefan Zweig
Satranç
SAY

Satranç

Stefan Zweig

Avusturyalı romancı, oyun - biyografi yazarı ve gazeteci. 28 Kasım 1881 tarihinde Viyana'da doğdu. Küçük yaşlardan itibaren edebiyat ve kültür alanlarında eğitim almaya başladı. İngilizce, Latince, İtalyanca, Yunanca ve Fransızca öğrendi. Viyana ve Berlin üniversitelerinde felsefe eğitimi aldı. Lirik şiirler yazdı, trajedi türünde sahne eserleri denedi. Freud ve psikolojiye olan ilgisi biyografi tarzında eserler ortaya koymasını sağladı. İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri ve yaşadığı bunalımlar neticesinde eşi ile birlikte 22 Şubat 1942'de Rio de Janeiro'da intihar etti.

Satranç

Stefan Zweig

Almancadan çeviren:
Gülderen Pamir

Say

Say Yayınları
Ölümsüz Eserler

Satranç / Stefan Zweig
Özgün adı: *Schahnovelle*

Yayın hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0523-7
Sertifika no: 10962

Almancadan çeviren: Gülderen Pamir
Yayın koordinatörü: Levent Çeviker
Yayıma hazırlayan: Selcan Karabulut
Sayfa düzeni: Mehmet İlhan Kaya
Kapak tasarımı: Artemis İren

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık
Topkapı-İstanbul
Tel.: (0212) 674 93 54
Sertifika no: 22858

1. baskı: Say Yayınları, 2016

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

SATRANÇ

Gece yarısı New York'tan Buenos Aires'e demir alacak olan yolcu gemisinde son saatlerin bilindik meşguliyeti ve telaşı hüküm sürüyordu. Rıhtımda dostlarını uğurlamaya gelmiş insanlar itişip kakışıyor, yana kaymış kasketleriyle telgrafçı çocuklar isimleri çağırarak salonlarda koşturuyor, bavullar ve çiçek buketleri sürüklenerek gemiye taşınıyor, orkestra dur durak bilmeden güverte gösterisi yaparken, çocuklar merakla merdivenlerden inip çıkıyorlardı. Bütün bu karmaşanın biraz ötesinde, gezinti güvertesinde bir tanıdıkla ayaküstü laflarken hemen yanı başımızda iki-üç kere flaş patladı; anlaşılan ünlü biri kalkıştan hemen önce gazetecilere alelacele röportaj ve poz veriyordu. Arkadaşım o yana bakıp gülümsedi. "Ender bulunan bir kuş da varmış gemide, Czentovic." Bu haberin üzerine ona boş gözlerle bakmış olmalıyım ki, hemen ekledi: "Mirko Czentovic, dünya satranç şampiyonu. Turnuvalar için doğudan batıya tüm Amerika'yı dolaştı, şimdi de Arjantin'de yeni zaferlere yelken açacak."

Bu genç dünya şampiyonu ve füze gibi yükselen kariyerinin bazı ayrıntılarını bile hatırladım o anda. Benden daha dikkatli bir gazete okuyucusu olan arkadaşım gerisini bir dizi anekdotla tamamladı. Aşağı yukarı bir yıl önce ani bir çıkış yapan Czentovic'in adı Alekhine, Capablanca, Tartakower, Lasker, Bogolyubov gibi satranç

ustalarıyla birlikte anılmaya başladı. Yedi yaşındaki harika çocuk Rzecewski'in 1922 yılında New York satranç turnuvasında yarattığı sansasyondan beri adı sanı bilinmeyen birinin böylesine anlı şanlı bir loncada bu kadar büyük heyecan fırtınası estirmesi bir ilkti. Zira Czentovic'in entelektüel özellikleri hiç de parlak bir kariyere sahip olabileceğini gösterir nitelikte değildi. Kısa süre içinde bu satranç şampiyonunun, herhangi bir dilde tek bir cümleyi dahi hatasız yazamadığı sır olmaktan çıktı; öfkeli meslektaşlarından birinin kızgın ve alaycı bir şekilde söylediği gibi "onun cahilliği her alanda evrensel"di.

Ufak yelkenlisi bir gece tahıl yüklü bir gemi tarafından alabora edilen fakir bir Güney Slav Tuna kaptanının on iki yaşındaki oğlu babasının ölümünün ardından yaşadıkları ücra yerin rahibinin himayesine girmiş ve iyi yürekli papaz köy okulunda öğrenemediği şeyleri bu tembel, boş kafalı, geniş alınlı çocuğa öğretmek için evde ona sürekli ekstra ders vermişti.

Ama çabaları boşunaydı. Mirko belki de yüzüncü kez anlatılan harflere boş gözlerle bakıyordu; ağır işleyen beyni en basit bir ders konusunu dahi kavrayacak güce sahip değildi. On dört yaşındayken bile hesap yapmak için parmaklarını kullanıyordu; kitap, gazete gibi yazılı metinleri okumak ise onun için sıra dışı bir gayret sarf etmek anlamına geliyordu. Fakat Mirko'nun hevessiz ya da dik kafalı olduğu söylenemezdi kesinlikle. Kendinden istenenleri itaatkâr bir şekilde yapıyor; su taşıyor, odun kesiyor, tarlada çalışıyor, mutfağı temizliyor ve insanı çıldırtan bir yavaşlıkla da olsa her hizmeti eksiksiz yerine

getiriyordu. Bu acayip yeni yetmeyle ilgili iyi kalpli rahibi en çok üzen şey o koyu ilgisizliğiydi. Eğer biri ondan bir şey yapmasını istememişse hiçbir şey yapmaz, soru sormaz, öteki çocuklarla oyun oynamaz ve özellikle söylenmediği sürece asla kişisel bir uğraşıya yönelmezdi. Mirko ev işlerini bitirdikten sonra odada gıkı çıkmadan, otlaktaki koyunlar gibi boş boş bakarak oturur, etrafında olup bitenlere en ufak bir ilgi bile göstermezdi. Rahip uzun çiftçi piposunu tellendirerek jandarma başçavuşuyla her akşam üç parti satranç oynarken sarı kafalı oğlan da sessiz sedasız onların dibinde çömelir ve ağır gözkapaklarının ardından görünüşte uyuşuk ve kayıtsız bir halde damalı tahtaya gözlerini dikerdi.

Bir kış gecesi, iki kafadar günlük oyunlarına dalmışken köy yolundan o tarafa hızla yaklaşmakta olan bir kızağın çıngırak sesini duydular. Kasketi karla kaplanmış olan bir çiftçi hızla içeri daldı, yaşlı annesinin ölüm döşeğinde olduğunu, rahibin son görevi yapmak için acilen gelmesi gerektiğini söyledi. Papaz tereddüt bile etmeden adamın peşine düştü. Henüz birasını bile bitirmemiş olan jandarma başçavuşu akşamı sonlandırmak için yeni bir pipo yaktıktan sonra çizmelerini ayağına geçirmekle uğraşırken birden Mirko'nun satranç tahtasında henüz bitmemiş olan oyuna odaklandığını fark etti.

"Oyunu bitirmek ister misin?" diye alaycı bir ifadeyle sordu başçavuş. Uyurgezerden farkı olmayan çocuğun tahtada tek bir taşı bile oynatamayacağından adı gibi emindi. Çocuk ürkekçe ona baktı, başını salladı ve rahibin yerine oturdu. On dört hamle sonra jandarma başça-

vuşu mat olmuştu ve itiraf etmek zorundaydı ki, yenilişinin nedeni dikkatsizce yaptığı yanlış hamleler değildi. İkinci partide de sonuç değişmedi.

Rahip döndüğünde, "Balaam'ın Eşeği" diye hayretler içinde bağırdı ve İncil konusunda kendinden hayli az şey bilen başçavuşa, iki bin yıl önce buna benzer bir mucize yaşandığını, dilsiz bir varlığın aniden bilgeliğin sesini bulduğunu anlattı. Vakit geç olmasına rağmen rahip, düello için okuryazar bile olmayan çömezine meydan okumaktan kendini alamadı. Mirko onu da kolayca mat etti. İnatla, dirençle, acele etmeden ve geniş alnını tek bir kere bile satranç tahtasından kaldırmadan ama inkâr edilemez bir güvenle oynuyordu; sonraki günlerde jandarma başçavuşu ve rahip ona karşı tek bir oyun bile kazanamadılar. Öğrencisinin zekâ geriliğini herkesten daha iyi değerlendirebilecek durumda olan rahip, öte yandan bu tek taraflı özel yeteneğin daha sert bir sınava nasıl dayanacağına artık ciddi ciddi merak duymaya başlamıştı. İnsan içine çıkacak hale gelsin diye bakımsız, saman sarısı saçlarını köy berberine tıraş ettirdikten sonra Mirko'yu kızağına oturttuğu gibi komşu şehrin ana meydanında bulunan, kendisinin bile boy ölçüşemeyeceği satranç oyuncularının müdavimi olduğu kafeye gitmek üzere yola koyuldu. Rahip koyun postundan bir ceket ve uzun çizmeler giymiş, saman sarısı saçlı, al yanaklı çocuğu içeri ittiğinde orada bulunan müdavimler en ufak bir şaşkınlık belirtisi bile göstermedi; çocuk satranç masalarından birine davet edilene dek ürkek bakışlı gözleri yarı kapalı vazi-

yette köşede öylece bekledi. İlk partide Mirko yenildi çünkü Sicilya açılışını iyi yürekli rahipte hiç görmemişti. İkinci partide en iyi oyuncuyla berabere kaldı. Üçüncü ve dördüncü partiden itibaren her oyuncuyu tek tek yendi.

Küçük bir Güney Slav taşra kentinde böyle heyecanlı olaylara pek rastlanmaz; haliyle köylü şampiyonun birdenbire ortaya çıkışı orada toplanmış ileri gelenler arasında sansasyon yarattı. Mucize çocuğun birkaç gün daha kentte kalmasına, satranç kulübünün diğer üyeleriyle ve özellikle tam bir satranç tutkunu olan Kont Simczic'in şatosuna gidip onunla tanıştırılmasına oybirliği ile karar verildi. Öğrencisine şimdi yepyeni bir gururla bakıyordu rahip. Ama onun bu yeteneğini keşfetmesinin verdiği sevinçle Pazar ayini görevini ihmal etmek de istemiyordu. Yeni bir deneme yapmak üzere Mirko'yu orada bırakmaya karar verdi. Satranç kulübü Genç Czentovic'e otelde bir oda ayarladı ve çocuk o gece ömründe ilk kez bir klozet gördü. Pazar gün öğleden sonra satranç odası tıklım tıklım dolmuştu. Mirko hiç kıpırdamadan ve konuşmadan hatta karşısında sürekli değişen rakiplerine bir kere bile bakmadan satranç masasının başında dört saat geçirdi; sonunda bir simultane parti önerisi geldi. Farklı oyunculara karşı tek başına mücadelenin simultane parti demek olduğunu cahil çocuğa kavratmak epey zaman alsa da Mirko bu satranç geleneğinin anlamını çözer çözmez gıcır gıcır öten hantal ayakkabılarıyla masadan masaya gezmeye başladı ve sekiz partiden yedisini kazandı.

Ardından ciddi tartışmalar başladı. Bu yeni şampiyon şehrin yerlisi olmasa da ulusal gurur kıvılcımını çakmıştı bir kere. Harita üstünde varlığı dikkate değer bile olmayan bu küçücük şehir belki de ilk kez dünyaya bir ünlü kazandırmanın onur ve şerefini yaşayacaktı. Garnizondaki kabare için şarkıcılar ayarlayan Koller isimli bir menajer bir yıl boyunca maddi destek sağlanması koşuluyla delikanlının Viyana'da iyi tanıdığı bir ustadan satranç sanatı eğitimi almasını sağlayacağını açıkladı. Altmış yıldır her gününü satranç oynamaya adamış olan ve hayatında ilk kez bu denli ilginç bir rakiple karşılaşan Kont Simczic istenen parayı anında ödedi. Ve kaptan çocuğunun hayret verici kariyeri o gün başladı.

Altı ay sonra Mirko satranç tekniğinin tüm sırlarını öğrenmiş bulunuyordu fakat ilerleyen zamanda uzman çevreler tarafından sürekli gözlemlenecek ve alay konusu olacak garip bir yetersizliği vardı. Çünkü Czentovic tek bir satranç partisini bile hafızasından ya da teknik terimle körleme oynayamıyordu. Savaş alanını hayal dünyasının sınırsız mekânında oluşturma yeteneğinden yoksundu. Siyah-beyaz, altmış dört kareli tahta ve otuz iki taş daima önünde olmalıydı; dünya çapında şöhret olduğunda bile ustalar arası bir maçın oyun düzenini kurgularken ya da bir problemi çözerken kullanmak üzere yanında portatif bir satranç takımı bulunurdu, pozisyonu optik olarak zihninde kurgulayamıyordu. Özünde önemsiz gibi görünen bu kusur yaratıcı güç eksikliğine işaret ettiği için, muhteşem bir virtüöz ya da orkestra şefinin notalara bakmadan çalamaması ya da orkestra yönet-

mekteki yetersizliği nasıl tartışma konusu olursa, bu da dar çevrelerde öylesine hararetle tartışılıyordu. Fakat bu garip özellik Mirko'nun şaşırtıcı yükselişini bir nebze bile duraksatmadı. On yedisinde bir düzine satranç ödülü kazanmış, on sekizinde Macaristan şampiyonluğunu, yirmisinde dünya şampiyonluğunu elde etmişti. En gözü kara şampiyonlar zihinsel yetenek, hayal gücü ve cesarette ondan kat kat üstün olanlar bile Mirko'nun soğuk ve katı mantığına yeniliyorlardı tıpkı Kutuzov karşısındaki Napolyon, Livius'un belirttiğine göre çocukken bu tip dikkat çekici ağır kavrama sorunu ve embesillik mağduru olan Fabius Cunctator karşısındaki Hannibal gibi. Böylece, satranç ustalarının –felsefeciler, matematikçiler, hesaplayan, hayal eden, düşünen ve çoğunlukla yaratıcı doğası olan– her biri kendi çizgisinde entelektüel üstünlüğe sahip kişiler olarak buluştuğu ünlüler galerisinin zihinsel dünyasına ilk kez yabancı biri giriyordu, en kurnaz gazetecinin bile ağzından basında işe yarayacak tek bir söz söküp alamadığı ağırkanlı, konuşma tembeli bir köylü çocuğu. Doğal olarak gazetelerin keskin yorumlarının eksikliğini Czentovic'in kişiliğine dair bol miktarda anekdot doldurdu. Tartışmasız usta olduğu satranç tahtasının başından kalktığı anda Czentovic, resmi siyah takım elbisesine, oldukça abartılı bir inci iğne iliştirişmiş fiyakalı kravatına ve özenle bakım yapılmış parmaklarına karşın umutsuzca grotesk, deyim yerindeyse komik, köy rahibinin odasını süpüren beceriksiz ve yeteneksiz köy çocuğuna dönüşüyordu. Hiç de ustaca olmayan bir şekilde hatta utanmazca kendi eğlencesine bakıyor ve uz-

man meslektaşlarını hayli kızdırarak kazanabildiği kadar çok para kazanmak istiyordu. Şehirden şehre gidiyor ve hep en ucuz otellerde konaklıyordu, ücreti ödendiği sürece en zavallı derneklere dahi hayır demediği gibi sabun reklamlarına da görüntüsünü satıyordu hatta üç cümleyi bile bir araya getiremediğini çok iyi bilen rakiplerinin alaylarına aldırmadan Galiçyalı genç bir öğrencinin işgüzar bir yayıncı için yazdığı "Satrancın Felsefesi" adlı kitaba adını vermekten dahi kaçınmadı. Doğuştan yontulmamış olan herkes gibi o da gülünç duruma düşme algısından yoksundu; dünya turnesindeki zaferlerinden sonra kendini yeryüzünün en önemli adamı olarak görmeye başladı ve bunca entelektüel, parlak okur yazarı mat etmenin, özellikle onlardan çok daha fazla para kazanmanın –bu elle tutulur bir gerçeklikti– bilincine varınca kökten güvensizliği soğuk ve kaba bir gururun dışavurumuna dönüştü.

Czentovic'in çocuksu kibrinden birkaç örnek vererek konuyu özetleyen arkadaşım "Ani gelen şöhretin böylesine boş bir kafayı sersemletmemesi nasıl mümkün olsun ki zaten?" diye sözü bağladı. "Yirmi bir yaşında Banatlı bir köy çocuğu satranç tahtasında birkaç parmak hareketiyle bütün köy halkının odun keserek ve en pis işleri yaparak bir yılda kazandığından çok daha fazlasını kazanıyorsa nasıl kendini beğenmişlik hastalığına yakalanmasın ki? Bu dünyadan gelip geçmiş bir Rembrant, Beethoven, Dante ya da Napolyon hakkında en ufak fikri bile olmayan birinin kendini üstün insan zannetmesinden kolay ne var ki? Bu çocuk surlarla çevrili o beyniyle sade-

ce tek bir şeyi biliyor, o da aylardır hiçbir satranç partisini kaybetmemiş olduğu; şu dünyada satranç ve paranın dışında başka değerler de olduğunu algılayamadığından kendine bu kadar hayran olmaması için hiç neden yok."

Arkadaşının verdiği malumat özel merakımı hareket geçirmekte gecikmedi. Saplantılı, tek bir fikre çakılıp kalmış insanlar oldum olası ilgimi çekmiştir çünkü insan kendini ne kadar sınırlandırırsa, öte yandan sonsuzluğa o kadar yaklaşır; bilhassa göreceli olarak dünya normlarına uymayan böyleleri tıpkı akkarıncalar gibi kendi malzemesiyle ilginç ve aynı zamanda bütünüyle kendine özel kısıtlanmış bir dünya inşa ediyor. Dolayısıyla on iki günlük Rio yolculuğumda entelektüel tek yönlülüğün bu özel örneğini mercek altına almaya niyetlendiğimi saklamadım.

"Pek şansınız olacağını sanmam" diye arkadaşım beni uyardı. "Bildiğim kadarıyla Czentovic'ten en ufak psikolojik malzeme söküp almayı şimdiye değin kimse başaramadı. Uçurum kadar derin cahilliğinin gerisinde kendini açığa vurmamaya kurgulanmış tipik köylü kurnazlığı var, tekniği de çok basit aslında, küçük lokallerde bir araya geldiği kendi etkileşim alanıyla uyumlu hemşerilerinin dışında kalanlarla konuşmaktan kaçınmak. Kültürlü birinin varlığını hissettiği anda kendi kabuğuna çekiliyor; be nedenle hiç kimse ağzından çıkmış tek bir aptalca söz duymakla ya da dipsiz cahilliğinin derinliğini ölçmekle böbürlenemiyor."

Arkadaşım gerçekten haklı çıktı. Yolculuğun ilk günlerinde anlaşıldı ki, kabaca sırnaşmadan Czentovic'in ya-

nına yaklaşmak mümkün değil, zaten öyle davranmak da benim tarzım değil. Zaman zaman gezinti güvertesinde yürüyüş yapıyordu ama ellerini arkasında çaprazlayarak ve o bilindik kibriyle kendi içine dönük halde tıpkı Napolyon'un o çok ünlü tablosunda olduğu gibi; ayrıca peripatetik güverte turunu o kadar hızlı yapıyordu ki onunla konuşmak için peşinden nefes nefese koşmak gerekiyordu. Bar, sigara salonu gibi sosyal mekânlara da hiç gelmiyordu. Kamarottan edindiğim sağlam bilgiye göre günün büyük kısmını kamarasında devasa bir satranç tahtasında egzersiz yaparak ya da çeşitli hamlelere çalışarak geçiriyormuş.

Üç gün sonra, maharetle uyguladığı savunma taktiği benim ona ulaşma isteğimden daha etkili çıktığı için kendime kızmaya başladım. Şimdiye kadar bir satranç ustasıyla birebir tanışma fırsatım olmamıştı hiç ve böyle bir tipi zihnimde kişilik atfederek canlandırmaya ne kadar gayret edersem edeyim, hayatı sadece altmış dört siyah beyaz kareden ibaret olan bir beyinsel faaliyeti anlamakta zorlanıyordum. Kendi deneyimlerimden biliyordum ki, 'kraliyet oyunu' satrancın gizemli cazibesi kişiyi tesadüfün zorbalığına üstün kılan ve zaferi avuçlamanın zihne, daha da çok zihinsel yeteneğin belli bir formuna ayrılmış, insanın yarattığı tek oyun olmasından kaynaklanır. Fakat satrancın oyun olarak nitelenmesi bile aşağılayıcı bir kısıtlama içermez mi? Tıpkı gökyüzü ile yeryüzü arasında süzülen Hazreti Muhammed'in tabutu gibi kategoriler arası geçirgenlik içeren, tüm zıt kutupların eşsiz ve tek bağı olarak bir bilim, bir sanat da değil mi aslında?

Çok eski fakat sonsuza dek yeni, mekanik kökenli ama sadece düş gücü ile işlerlik kazanan, katı bir geometrik ortamla sınırlı fakat kombinasyonlarıyla sınırsız, sürekli gelişen fakat kısır, hiçbir yere varmayan bir düşünce, hiçbir şey hesaplamayan bir matematik, eser vermeyen bir sanat, malzemesiz bir mimari, oluş ve varoluşuyla tüm kitap ve eserlerden hiç de azımsanmayacak kalıcılıkta, tüm halklara ve tüm zamanlara ait, kim bilir hangi tanrının can sıkıntısını öldürmek, duyuları keskinleştirmek, ruhu esnetmek için yarattığı yegâne oyun. Başı nerede, sonu nerede? Her çocuk ilk kurallarını öğrenebilir, her acemi onda şansını deneyebilir ama yine de değişmeyen bu daracık karenin içinde başkalarıyla kıyaslanamayan özel ustalar yaratabilir satranç; sadece satranç için özel yeteneği olanlar, vizyonları matematikçiler, şairler, müzisyenler gibi farklı bir katmanda ve bağlamda etkin olan dâhiler. Fizyonomiye duyulan ilginin yoğun olduğu zamanlarda belki de Gall[1] gibi biri çıkıp bu tip satranç ustalarının beyinlerini incelemiş, böyle bir satranç dehasının beynindeki gri hücrelerin deviniminin farklı olup olmadığını, başka kafataslarına göre bunlarda bir tür satranç kası ya da satranç çıkıntısı bulunup bulunmadığını saptamıştır. Ve böyle bir fizyonomisti, tonlarca sahte mücevher arasında tek bir altın ibrişimi olan, onun dışında tamamen entelektüel uyuşukluk içindeki özel deha Czentovic vakası kim bilir nasıl cezp ederdi! Prensipte bunun

1 Franz Josef Gall: Sinir sistemi anatomisi uzmanı olan ünlü Alman doktor. Frenoloji diye adlandırılan zihinsel fizyolojiyi kurmuştur.

gibi eşsiz, bunun gibi dahiyane bir oyunun özel ustalar yaratması gerektiği gerçeği aklıma aykırı değil, ama dünyayı siyah beyaz bir yola indirgeyen, yaşamsal zaferlerini otuz iki figürü bir ileri bir geri, bir öne bir arkaya oynatmakta arayan, yeni bir savunmada piyon yerine atı seçen, ustalığını ve acınası ölümsüzlük köşeciğini bir satranç kitabı açısından değerlendiren bir insanın, tinsel bir insanın delirmeden on, yirmi, otuz, kırk yıl boyunca esnemeye, genişlemeye müsait düşünce gücünü hep ama hep gülünç bir kullanım alanına, tahta bir şahı tahta bir tabela üstünde köşelere sürmeye yönelten aktif düşünselliği olan bir insanın hayatını tahayyül etmek bile çok zor, hatta olanaksız.

Böyle bir fenomen, böyle bir özel dahi ya da böyle bir gizemli kaçık sadece altı kamara uzaktayken ben, bir tür tutkuyla yozlaşmış düşünselliğe merak duyan bahtsız bir kişi olarak ona yaklaşamıyordum bile. Saçma sapan fikirler üretmeye başladım sonunda. Önemli bir gazete için röportaj yalanı uydurarak gururunu okşamak ya da İskoçya'da iyi kazanç getiren turne önerisiyle menfaat hırsını körüklemek gibi. Ama sonunda avcıların vadi horozunu kendilerine çekmek için uyguladığı en geçerli yöntem olan horozun çiftleşme çağrısını taklit etmek geldi aklıma; bir satranç ustasının dikkatini çekmek için onunla satranç oynamaktan daha etkili ne olabilirdi ki?

Şu var ki hayatım boyunca ciddi bir satranç oyuncusu olmamıştım hiç, hem de satrancın benim için basit bir eğlence olması gibi gayet basit bir nedenle. Eğer satranç masasında bir saat geçireceksem bunu kendimi zorlamak

için değil aksine zihinsel gerilimimi atmak için yaparım. Başkaları yani gerçek satranç oyuncuları "ciddileşirken", ben kelimenin tam anlamıyla "oynardım" Satranç için de tıpkı aşkta olduğu gibi eş olmalıydı ve şu anda gemide bizden başka satranç sevdalıları olup olmadığını bile bilmiyordum. Eğer varsa onları mağaralarından çıkarmak için sigara salonunda benden daha kötü bir satranç oyuncusu olan eşimle birlikte bir partiye başlayarak kuş avcıları gibi basit bir tuzak kurdum. Gerçekten de, daha altı hamle yapmamıştık ki gelip geçenlerden biri başımıza dikildi, biri izlemek için izin istedi ve en sonunda beklediğim kişiden oyun daveti geldi. Adı McConnor'du, İskoçyalı bir inşaat mühendisiydi ve anlattığına göre petrol boru hatlarıyla Kaliforniya'da büyük servet yapmıştı. Mizacı sert, neredeyse köşeli çenesi, güçlü dişleri ve en azından bir ölçüde viskiye borçlu olduğu kızarıklığıyla doygun ten rengi olan biriydi. Dikkat çekecek kadar geniş, atletik yapılı omuzlara sahipti. Bu bay McConner gayet önemsiz bir oyunda yenilmeyi dahi kişiliğinin aşağılanması olarak gören, sadece kendine tutkun başarılı insan türünün tipik örneğiydi. Maalesef oyunda da karakterini sergiledi. Kimseyi düşünmeden hayatta sadece kendi sözünün geçmesine alışık ve edimsel başarıyla şımarmış bu katıksız öz imalat adam kendi üstünlüğüne o denli sarsılmaz bağlarla bağlıydı ki, karşılaştığı her direnci yakışıksız bir isyan ve neredeyse hakaret ve aşağılanma olarak algılıyordu. İlk partiyi kaybedince yüzü asıldı ve anlık dikkatsizliği sonucunda olduğuna dair bilgiçlik taslayan, hatta diktatörce açıklamalara girişti,

üçüncüsünde yenilgisinden yan salondan gelen gürültüyü sorumlu tuttu; rövanş istemeden yenilgiyi kabullenmek ona göre değildi. Başta bu hırs küpü inatçı mahlûk beni epey eğlendirdi; sonuçta asıl niyetim dünya şampiyonunu bizim masaya çekmek olduğundan benim için zorunlu bir gölge eşten başka bir şey değildi.

Üçüncü gün amacıma ulaştım ama yarı yarıya. Şöyle ki Czentovic gezinti güvertesinde dolaşırken pencereden içeriye, satranç masasına baktı ya da sigara salonunu varlığıyla tesadüfen şereflendirdi, her neyse, içeri girdi bizim gibi amatörlerin kendi sanatını icra ettiğini görünce istemdışı bir adımla yaklaştı ve belli bir mesafeden oyunumuzu şöyle bir inceledi. O sırada Bay McConnor hamle yapacaktı. Ve bu tek hamle, amatörlük kokan çabamızın Czentovic ustalığında bir ilgiye asla mazhar olamayacağı konusunda yeterince fikir verdi. Bir kitapçıda önerilen beş para etmez bir dedektif romanını sayfalarını bile karıştırmadan elimizden nasıl bırakıyorsak o da aynı doğallıkla masamızın yanından geçip sigara salonundan çıktı. Küçümseyen soğuk bakışlarına içten içe öfkelenerek "Bizi tarttı ve ehemmiyetsiz buldu," diye düşündüm ve hiddetimin acısını McConner'dan çıkardım:

"Hamleniz usta tarafından pek beğenilmedi anlaşılan."

"Hangi usta?"

Az önce yanımızdan geçen ve geçerken de oyunumuza küçümseyerek bakan beyin satranç şampiyonu Czentovic olduğunu açıkladım. Sonra da bunu atlatacağımızı ve küçümsenmiş olmanın ıstırabıyla bir şekilde başa çıkacağımızı ekledim; bizim gibi zavallı faniler kaynar ka-

zanda haşlanmaya mahkûmdu neticede. Fakat McConnor son söylediklerime beni şaşırtan, hiç beklenmedik bir tepki verdi. Anında heyecanlandı, oynadığımız partiyi unuttu ve kibri, hızla atan bir nabız gibi belirginleşti. Czentovic'in gemide olduğunu bilmiyormuş ve ona karşı oynaması şartmış. Kırk kişiye karşı körleme bir maç dışında hayatında herhangi bir dünya şampiyonuyla karşılaşma yapmamış; o maç bile korkunç heyecanlı geçmiş ve o gün neredeyse kazanıyormuş. Satranç şampiyonunu tanıyıp tanımadığımı sordu. Hayır dedim. Acaba onunla konuşarak yanımıza davet edebilir miymişim? Bildiğim kadarıyla Czentovic yeni ahbaplıklara pek uygun değildi bu gerekçeyle teklifini reddettim. Ayrıca, bizim gibi üçüncü sınıf oyuncularla oynamak bir dünya şampiyonuna neden cazip gelsin ki?

Ne yazık ki üçüncü sınıf oyuncu tabirini McConnor gibi aşırı kibirli birine söylemek tam bir hataydı. Hırsla arkasına yaslandı ve kaba bir üslupla Czentovic'in bir centilmenin nazik teklifini reddedeceğine inanmadığını söyledi, bunu o halledermiş. İsteği üzerine dünya şampiyonunun özgeçmişini kısaca anlattım, sonra da oyunu yarım bırakmakta sakınca görmeyerek dizginleyemediği bir sabırsızlıkla gezinti güvertesindeki Czentovic'in peşine düştü. Böylesi geniş omuzlara sahip birini kendi istekleri söz konusu olduğunda, durdurmanın imkânsızlığını tekrar derinden hissettim.

Oldukça gergin vaziyette beklemeye başladım. On dakika sonra McConnor geri döndü, keyfi pek yerinde değildi anladığım kadarıyla.

"Eee, ne oldu?" diye sordum.

Hafif kızgın bir şekilde "Haklı çıktınız," diye cevap verdi. "Sevimli biri sayılmaz. Kendimi takdim ettim, kim olduğumu açıkladım. Bana elini bile uzatmadı. Bir simultane partiyle biz gemi yolcularını ne kadar onurlandıracağını dile getirdim. Canı yanıyormuş gibi kaskatı duran sırtının şeklini hiç bozmadı; üzgünmüş ama kontratı gereği ajansına karşı bazı yükümlülükleri varmış, turne sırasında bedelsiz oynaması kesinlikle mümkün değilmiş. Ücreti, parti başına iki yüz elli dolardan başlıyormuş."

Güldüm. "Taşları siyah kareden beyaza sürmenin bu kadar kârlı bir iş olduğu hiç aklıma gelmezdi. Umarım siz de ayrıı kibarlıkla gereken cevabı vermişsinizdir."

Ama McConnor ciddiyetini hiç bozmadı. "Oyun yarın öğleden sonra saat üçte. Burada, sigara salonunda. Dilerim kolay lokma olmayız."

"Ne? İki yüz elli dolar vermeyi kabul ettiniz yani, öyle mi?" diye şaşkınlıkla bağırdım.

"Neden olmasın? C'est son métier.[2] Dişim ağrısaydı ve gemide tesadüfen bir diş doktoru bulunsaydı dişimi bedava çekmesini talep edemezdim ya. Adam kendine yüklü fiyat biçmekte haklı; her alanda hakiki yetkinler aynı zamanda en iyi işadamlarıdır. Bana gelince, bir alışveriş ne kadar netse, o kadar iyi. Bay Czentovic gibilerine minnet edip bir de sonunda şükran borçlu kalacağıma bedeli neyse peşinen öderim. Neticede bizim kulüpte bir gecede iki yüz elli dolardan çok daha fazlasını kaybetti-

2 (Fr.) Bu onun mesleği.

ğim oldu, üstelik karşımdakiler de dünya şampiyonu değildi. 'Üçüncü sınıf' oyuncular için Czentovic tarafından devrilmek ayıp değil."

McConnor'un özgüveninin şu "üçüncü sınıf oyuncu" gibi masum bir sözle bu kadar sarsılmış olduğunu fark etmek beni eğlendirdi. Ama madem bu pahalı zevki kendi rızasıyla ısmarlıyordu, benim de antik eser gözüyle baktığım kişiyle tanışmamı sağlayacağına göre karşı koyacak halim yoktu ya. Kendilerini satranç oyuncusu olarak tanıtan dört-beş beye yarınki olayı anlattık ve gelip geçen yolcular tarafından rahatsız edilmemek maksadıyla önümüzdeki maç için komşu masaları da rezerve ettik.

Ertesi gün bizim küçük grup sözleştiğimiz saatte tam tekmil salondaydık. Şampiyonun tam karşısındaki orta iskemle bir puroyu söndürüp diğerini yakarak asabiyetinden kurtulmaya çalışan ve ikide bir saatine bakan McConnor'a ayrılmıştı doğal olarak. Ama dünya şampiyonu –arkadaşımın anlattıklarından tahmin ettiğim gibi– bizi en az on dakika bekletti. Böylece gelişi, büyük bir etki yarattı. Sessiz ve sakin bir şekilde masaya geldi. Kendini takdim etmeyerek –"Benim kim olduğumu biliyorsunuz, sizin kim olduğunuz ise beni ilgilendirmiyor," demek oluyordu bu sanırım– profesyonel bir katılıkla düzenlemeye el attı. Gemideki satranç takımı sayısı yetersiz olduğu için hepimizin birlikte ona karşı oynamamızı önerdi. Her hamleden sonra aramızdaki fikir alışverişini duymamak için salonun ucundaki başka bir masaya gidecekmiş. Karşı hamlemizi yapınca, maalesef bir masa çanı bulunmadığı için kaşıkla bir bardağa vuracak-

mışız. Bir hamle için maksimum on dakika düşünme süresi öneriyormuş, tabii bizim başka bir teklifimiz yoksa. Ürkek öğrenciler gibi ne dediyse onayladık haliyle. Renk seçimini siyahtan yana yaptı; yerine bile oturmadan, ayakta ilk karşı hamlesini yaptı ve yine kendi tercihi olan bekleme köşesine gidip rahatça oturup resimli bir dergiyi karıştırmaya başladı.

Parti hakkında konuşmak anlamsız. Nasıl bitmesi gerekiyorsa öyle bitti tabii ki; bizim ekibin yenilgisiyle ve daha yirmi dördüncü hamlede üstelik. Bir dünya şampiyonunun yarım düzine orta ya da ortanın altı seviyede oyuncuyu elinin tersiyle silip süpürmesi çok da hayret edilecek bir durum değildi; bizim keyfimizi kaçıran şey, Czentovic'in bizi hiç zorlanmadan yendiğini sergileyen burnu Kaf Dağı'nda tarzıydı. Tahtaya sadece şöyle bir bakar gibi yaptı, bize de uyuz bir köpeğe bakan birinin bakışını anımsatarak cansız satranç taşlarıymışız gibi öylesine bir göz attı. Fikrime göre biraz duyarlı bir kişilik olsaydı hatalarımıza dikkatimizi çeker ya da sıcak birkaç kelimeyle bize cesaret verirdi. Fakat parti bittikten sonra dahi bu insan kopyası satranç otomatının ağzından tek bir hece bile çıkmadı, kısaca "mat" dedi ve ikinci bir parti talebi gelir mi diye hiç kıpırdamadan masa başında bekledi. Bu pişkin kabalık karşısında hissedilen çaresizlikle, dolar alışverişinin en azından benim tarafımdan, tanışma zevkimi yerle bir ettiğine işaret etmek için tam ayağa kalkmıştım ki, McConnor sinirimi tepeme çıkaran bir şey yaptı ve boğuk bir sesle "Rövanş!" dedi.

İlk anda meydan okuyan ses tonundan ürktüm; gerçekten de o anda McConnor, kibar bir beyefendiden çok haşin bir boksör izlenimi yaratmıştı. Czentovic'in bize reva gördüğü sevimsiz davranış şeklinden mi yoksa sadece patolojik kibrinin aşırı duyarlılığından mı bilemem ama McConnor tümüyle değişime uğramıştı sanki. Yüz kızarıklığı saç diplerine kadar tırmandı, burun delikleri içten gelen basınçla gerildi, gözle görünür şekilde ter boşandı ve sımsıkı kapalı dudaklarının köşesinden hırsla öne çıkmış çenesine doğru bir çizgi uzandı. Gözlerinde endişeyle gördüğüm şey, insanları ancak rulet masasında avucunun içine alan o denetlenemez tutkunun aleviydi; altıncı ya da yedinci kez çift kat artırarak para sürdüğü halde doğru rengi tutturamayan insanların dizginlenemeyen ihtiras kıvılcımlarıydı. O anda anladım ki ihtiras fanatiği bu adam tüm servetine mal olsa dahi Czentovic'e karşı tek bir parti kazanmak uğruna, tek ya da çift, oynar, oynar, oynardı. Eğer Czentovic dayanırsa McConnor, Buenos Aires'e kadar birkaç bin dolar çıkarabileceği bir madendi onun için.

Czentovic hiç kıpırdamadı. Kibarca "Buyurun" dedi. "Siyah şimdi beylerde."

İkinci partide de etrafımızı saran birtakım meraklıların çoğalması, iyice kıpır kıpır olmalarının dışında tablo değişmedi. McConnor yoğun kazanma tutkusuyla taşları ipnotize etmek istercesine kaskatı tahtaya bakıyordu; bu duygusuz rakibin karşısında "Mat" diye bağırabilmek için bin doları gözden çıkarabileceği hissine kapıldım. İnatçı sinirinden garip bir şekilde bize de bir şeyler bulaş-

tı. Her hamle ilk tura göre çok daha heyecanla tartışıldı, Czentovic'i masaya çağırma sinyalini vermeden önce son anda bile bir hamleden vazgeçtiğimiz oluyordu. Yavaş yavaş on yedinci hamleye kadar gelebildik ve bizi de fazlasıyla şaşırtan, tuhaf şekilde yararımıza gibi görünen bir gelişme oldu, c çizgisindeki piyonu sondan bir önceki c2 karesine götürmeyi başardık; şimdi lazım gelen şey yeni bir şah kazanmak için onu c1'e sürmekti. Bu aşikâr bir şanstı ama biz hiç rahat değildik; çok daha ileri görüşlü olan Czentovic'in bu üstünlüğü, oltanın ucundaki yem gibi önümüzde sallandırdığından kuşku duyuyorduk hepimiz. Ama hayli zorlu ortak arayış ve tartışmalarımıza karşın bu gizli tuzağı göremedik. Neticede, bize lütfedilen düşünme süresinin bitmesine ramak kala, hamleyi yapma cesaretini göstermeye karar verdik. McConnor tam son alana sürmek için piyona dokunmuştu ki, birinin aniden kolunu yakaladığını hissetti, kulağında şu fısıltıyı duydu: "Tanrı aşkına! Sakın!"

Ani bir refleksle hepimiz başımızı çevirip baktık. Kırk beş yaşlarında, güvertedeki gezintilerimde tebeşir beyazı, ince hatlı, sert yüzüyle dikkatimi çekmiş olan bir bey tüm dikkatimizi problemi çözmeye verdiğimiz sırada yanımıza gelmişti. Ona baktığımızı hissedince aceleyle ekledi:

"Şimdi bir vezir sürerseniz, c1'deki fille vurur. Atla geri çekilin. Ama bu arada o, boştaki piyonla d7'ye gidecek, sizin kaleyi tehdit edecek ve siz atla şah mat deseniz bile kaybedeceksiniz ve dokuz-on hamle sonra işinizi bitirecek. Alyaşin'in 1922 Pistyan büyük turnesinde Bogol-

yubov'a karşı oluşturduğu konstellasyonla hemen hemen aynı."

McConnor şaşkınlık içinde elini taştan çekti ve bizler de en az onun kadar hayret dolu bakışlarımızı gökten yardıma gelmiş bir melek gibi gördüğümüz adama diktik. Dokuz hamle sonra mat olunacağını hesaplayan biri birinci sınıf bir uzmandı mutlaka, hatta aynı turne için yolculuk eden bir rakip bile olabilirdi, böylesine kritik bir anda aniden çıkıp gelişinde ve duruma el koyuşunda doğaüstü bir şeyler vardı sanki. Kendini ilk toparlayan McConnor oldu.

Heyecan içinde "Ne önerirsiniz?" diye fısıldayarak sordu.

"Hemen ilerlemeyin, geri çekilin! Öncelikle şahı g8'den h7'ye sürün, tehlikeli çizgiden uzaklaştırın. Hamleyi büyük olasılıkla diğer kanattan yapacaktır. Ama kaleyi c8'den c4'e sürüp onu savuşturursunuz; bu onun iki tempo, bir piyon ve avantajını kaybetmesine mal olur. Sonra piyonla piyon karşı karşıya kalır ve doğru savunma yaparsanız maç berabere biter. Daha fazlası elde edilemez."

Bir kere daha şaşkınlığa uğradık. Hassasiyeti kadar hızlı çözümü de hayret uyandırıyordu; hamleleri bir kitaptan okur gibiydi. Her ne olursa olsun müdahalesiyle bize sunduğu bir dünya şampiyonuyla öngörülemeyen berabere kalma şansı büyüleyiciydi. Hep birlikte biraz yana kayarak, tahtaya bakması için önünü açtık. McConnor yine sordu:

"g8'deki şah h7'ye, öyle mi?"

"Aynen! Geri çekilmek önemli!"

McConnor adamın söylediğini dinledi ve kaşıkla bardağa vurduk, Czentovic artık alıştığımız o kayıtsız yürüyüşle masaya geldi ve bir bakışta karşı hamleyi değerlendirdi. Sonra şah kanadındaki piyonu h2'den h4'e sürdü, tıpkı hiç tanımadığımız destekçimizin öngördüğü gibi. Tekrar heyecanlı bir fısıltı duyuldu:

"Kale öne, kale öne, c8'den c4'e, önce piyonu korumak zorunda kalacak. Ama işine yaramaz! Onun geçen piyonuna aldırış etmeden atınızı c3'ten d5'e sürün, denge tekrar sağlanacak. Savunma yerine tam baskı!"

Ne demek istediğini hiç anlamadık. Çince konuşuyordu sanki. Ama McConnor efsunlanmış gibi, hiç düşünmeden söyleneni uyguladı. Czentovic'i çağırmak için tekrar bardağa vurduk. İlk defa anında ve kesin hamle yapmadı, aksine gergin bir şekilde tahtaya baktı. Sonra tam da yabancının söylediği gibi oyununu kurdu. Fakat çekilip gitmek yerine yeni ve beklenmedik bir şey yaptı, kafasını kaldırdı ve bizleri şöyle bir süzdü; durup dururken hangimizin ona böyle bir direnç gösterdiğini anlamak için.

O andan itibaren heyecanımız inanılmaz ölçüde arttı. Şimdiye dek ciddi bir umut beslemeden oynamıştık ama Czentovic'in soğuk kibrinde gedik açma düşüncesi damarlarımıza ateş gibi yayılmış, nabız gibi atmaya başlamıştı. Yeni dostumuz bir sonraki hamleyi çoktan kurgulamıştı bile. Czentovic'i çağırmak için kaşığı bardağa çarparken parmaklarım titriyordu. Daima ayakta oynayan Czentovic durdu, bekledi, bekledi ve sonunda kol-

tuğa oturdu; bu ilk zaferimizdi. Otururken bile ağır ve hantal tavırlıydı ama hiç fark etmez çünkü aramızdaki fiziksel yukarıdakiler-aşağıdakiler ayrımı artık kalmamıştı. En azından uzamsal olarak bizimle aynı düzlemde olmasına ihtiyacımız vardı. Tahtaya dikilmiş gözlerini hiç kırpmadan, karanlık göz kapaklarının arkasındaki gözbebeklerini saklayarak ve zorlu düşünce eylemi neticesinde açılan ağzıyla hepten yusyuvarlak olmuş yüzünde beliren hafif ahmakça bir ifadeyle uzun uzun düşündü. Czentovic birkaç dakika düşünüp taşındıktan sonra hamlesini yaptı ve ayağa kalktı. Gittiği anda dostumuz fısıldadı:

"Uzatma hamlesi! İyi düşünülmüş! Ama buna düşmeyin! Değişmeye zorlayın, kesinlikle! Değişme, sonrası beraberlik. O zaman asla kurtulamaz."

McConnor onun söylediğini yaptı. Sonraki hamleler ikisinin arasında oynandı –bizler çoktan figüran rolüne bürünmüştük– anlaşılmaz bir gidiş geliş başladı. Aşağı yukarı yedi hamle sonra uzun uzun düşünen Czentovic başını kaldırdı ve "Berabere" dedi.

Bir an sessizlik oldu. Sonra dalgaların fışırtısı ve salondaki radyodan yükselen caz nağmeleri duyuldu, gezinti güvertesinde atılan her adım, pencere kanatlarından süzülen rüzgârın ince ıslığı hissedildi. Hepimiz soluğumuzu tuttuk, çok aniden gelen ve yarı yarıya kaybedilmiş bir partide dünya şampiyonunu dize getiren bu tanınmamış adam hepimizi şaşkına çevirmişti. McConnor ani bir hareketle arkasına yaslandı, tuttuğu nefesini dudaklarından dökülen memnun bir "Ah!" sesiyle koyu-

verdi. Ben yine Czentovic'i göz hapsine almıştım. Son hamlelerde biraz rengi atmış gibiydi. Ama kendine hâkim olmayı iyi biliyordu. Görünüşteki kayıtsız katılığından ödün vermedi ve taşları sakin bir el hareketiyle tahtadan iterken rahat bir havayla sordu:

"Baylar, üçüncü bir partiye ne dersiniz?"

Tam nesnel, tam ticari bir soruydu. Fakat ilginç olan, keskin bakışlarını o anda McConnor'a değil, kurtarıcımıza dikmiş olmasıydı. Sağlam bir eyer üstündeki yeni ve daha iyi bir binici gibi son hamlelerdeki esas rakibini tanımak istiyordu. Bakışını istemdışı izledik ve gözlerimizi heyecanla yabancıya çevirdik. Fakat düşünüp taşınmasına ya da cevaplamasına fırsat tanımayan McConnor kendi hırs dolu coşkusuna kapılarak zaferle haykırdı:

"Tabii ki! Ama siz ona karşı oynamalısınız. Siz tek başınıza Czentovic'e karşı!"

Fakat öngörülmedik bir şey oldu. Çok ilginç ama, yorgun bakışlarını hâlâ tarumar edilmiş satranç tahtasından alamayan yabancı irkildi, zira herkes ona bakıyordu, muhatabın kendisi olduğunu hissedince altüst oldu.

"Kesinlikle olmaz beyler," diye gözle görülür bir şaşkınlıkla cevap verdi. "Söz konusu bile olamaz... Beni asla hesaba katmayın... Yirmi, hayır yirmi beş yıldır satranç tahtasının başına geçmedim... Ve şimdi idrak ediyorum ki, izninizi dahi istirham etmeden oyununuza karışmakla büyük densizlik yaptım... Münasebetsizliğim için affınızı rica ediyorum... Bir daha kesinlikle sizi rahatsız etmem." Ve biz daha şaşkınlığımızdan kurtulamadan salondan çıktı.

Tezcanlı McConnor yumruğunu havada sallayarak "Ama bu imkânsız!" diye haykırdı. "Bu beyin yirmi beş yıldır satranca el sürmemiş olması akıl alır gibi değil! Her hamleyi, beş-altı hamle sonrasının her karşı hamlesini önceden bildi. Bunu hangi babayiğit başarır! İmkânı yok, öyle değil mi?"

Son soruyla birlikte McConnor yüzünü içgüdüsel olarak Czentovic'e dönmüştü. Ama dünya şampiyonu sarsılmaz soğukkanlılığından ödün vermedi.

"Bu konuda yargıya varmak bana düşmez. Öyle ya da böyle beyefendi biraz aykırı ve ilginç oynadı; bu nedenle ona bilhassa şans tanıdım." Ağır ağır yerinden doğrulurken her zamanki katı tavrıyla ekledi:

"Beyefendi ya da diğer beyler yarın tekrar bir parti arzu ederlerse saat üçten itibaren hazırım."

Gülmemizi zor bastırdık. Her birimiz gayet iyi anlamıştık ki, Czentovic adı sanı bilinmeyen destekçimize yüce gönüllü kişiliğinden dolayı şans tanımış değildi ve önerisi aslında kendi yenilgisini maskeleyen naif bir kaçıştan başka bir şey olamazdı. Böylesine sarsılmaz bir gururu parçalama isteği içimizde hızla boy attı. Bizim gibi barışçıl, huzurlu gemi yolcuları bir anda savaş hırsına kapılmıştı, zira okyanusun ortasındaki bir yolcu gemisinde dünya şampiyonunun galibiyeti elinden kaçırdığı düşüncesi –telgraf ofislerinden dünyaya anında yayılacak bir rekor– bizi fena halde kışkırtıyordu. Üstelik bir de en kritik anda kurtarıcımız olarak beklenmedik desteği ile ortaya çıkan Bay Gizemli'nin cazibesi ve profesyonellere özgü sarsılmaz özgüveni ile ürkekçe diye tanımlayabile-

ceğimiz o alçakgönüllülüğü arasındaki çelişki de vardı. Kimdi bu bilinmeyen adam? Tesadüfler gizli kalmış yeni bir satranç dehasını mı ortaya çıkarmıştı? Ya da bilinmeyen nedenlerle ismini gizleyen ünlü bir usta mıydı? Bu olasılıkların tamamını kendi aramızda hararetle tartıştık fakat en cüretkâr varsayımlarımız dahi, yabancının gizemli ürkekliği ile şaşırtıcı itirafı arasındaki çelişkiyi kör gözlerin bile göreceği oyun sanatındaki yetisiyle uyumlu kılacak bir cesaret seviyesine erişemedi. Gerçi bir açıdan hepimiz aynı fikirdeydik: yeni bir savaş gösterisinden kendimizi mahrum bırakmayacaktık. Destekçimizin ertesi gün Czentovic'le bir parti oynaması için her yolu denemeye karar verdik. McConnor maddi riski üstleneceğini açıkladı. Kamarotlar arası ufak bir sorgulama sonucunda yabancının Avusturyalı olduğu saptanınca, memleketlisi olarak ricamızı iletme görevi de bana düştü.

Firarinin peşine düşmek için gezinti güvertesinde soluğu almakta gecikmedim. Şezlonga uzanmış, okurken buldum onu. Yanına gitmeden önce uzaktan biraz gözlemleme fırsatını kaçırmadım. Keskin çizgileri olan başı hafif yorgun, yastığa dayanmıştı; şakakları kırlaşmış saçlarının çevrelediği görece genç yüzünün solgunluğu özellikle dikkatimi çekti; nedendir bilmem, bu adam birdenbire ihtiyarlamış, çökmüş gibi bir izlenim uyandırdı bende. Yanına gittiğim anda kibarca doğruldu ve müthiş saygın eski Avusturya ailelerinden birine ait olan adını söyleyerek kendini tanıttı. Schubert'in yakın dost çevresinden bir kişinin ve yaşlı imparatorun özel doktorlarından birinin bu aileden geldiğini derhal anımsadım. Czen-

tovic'in meydan okumasını kabul etmesine dair ricamızı aktarınca Dr. B. oldukça afalladı. O partinin bir dünya şampiyonuna, üstelik de günümüzün en ünlü ve başarılı oyuncusuna karşı oynandığından kesinlikle habersiz olduğu ayan beyan ortadaydı. Bu açıklamanın her nedense onda özel bir etki yarattığını hissettim, zira rakibinin gerçekten de çok tanınmış bir dünya şampiyonu olup olmadığından emin miyim diye bana soru üstüne soru sordu. Koşulların üstlendiğim görevin lehine işlediğini fark ettim, duyarlılığının dozunu hissederek olası bir yenilginin maddi riskini McConnor'un üstlendiğini açıklamayı gerekli görmedim. Epey bir tereddütten sonra Dr. B. diğer beylerin becerisi konusunda abartılı umutlar beslememeleri hakkında vurgulu açıklamalar yapmaktan da geri durmayarak sonunda partiyi kabul etti.

Sonra dalgın bir tebessümle "Çünkü," diye ekledi, "bir satranç partisini kurallarına uygun oynayabilir miyim, oynayamaz mıyım hiç emin değilim. İnanın bana, lise yıllarından bu yana yani yirmi yıldan fazladır satranç taşlarına elimi sürmediğimi söylerken sahte bir tevazu içinde değildim. Ve şu ana dek öyle özel yetenekli bir oyuncu olarak da varlığımı kanıtlamış değilim."

Bunu o kadar doğal bir şekilde söyledi ki, dürüstlüğünden en ufak bir kuşku bile duymadım. Yine de farklı ustaların her bir kombinasyonunu mükemmelen anımsamasının bende yarattığı şaşkınlığı dile getirmekten kendimi alamadım; en azından teorik olarak satrançla çok ilgilenmiş olmalıydı. Dr. B. yine o ilginç, hülyalı tarzıyla gülümsedi.

"Çok fazla ilgilendim! Tanrı biliyor ya, kendimi satrançla aşırı meşgul ettim. Ama çok özel, tamamen benzersiz koşullar nedeniyle. Bu oldukça karmaşık bir öyküdür ve sevgili büyük çağımıza katkısı bile olabilir. Bir yarım saatlik sabrınız varsa..."

Yanındaki şezlongu işaret etti. Davetini seve seve kabul ettim. Etrafımızda kulak misafiri olabilecek kimse yoktu. Dr. B. okuma gözlüğünü çıkardı, yanına koydu ve başladı:

"Bir Viyanalı olarak soyadımı anımsadığınızı söylemeniz büyük bir incelik. Ama önce babamla sonra tek başıma yönettiğim hukuk bürosu hakkında bilginiz olduğunu hiç sanmam çünkü gazetelerin diline doladığı davalara bakmazdık ve prensip olarak yeni müvekkillerin davalarına bakmıyorduk. Aslında avukatlık pratiğimiz için de eksiksiz denemezdi, daha çok muhafazakâr partinin eski parlamenterlerinden biri olan babamın yakınlık kurduğu büyük manastırların hukuk danışmanlığı ve öncelikle mallarının idaresinde uzmandık. Ayrıca – günümüzde monarşi artık tarih olduğuna göre söylemekte sakınca görmüyorum– imparatorluk ailesi üyelerinden bazılarının fon yönetimi de bizdeydi. Saray ve ruhban sınıfıyla bağlantımız –amcam imparatorun özel doktoruydu, bir diğeri Seitenstetten Manastırı'nın başrahibiydi– iki nesil geriye dayanır; biz sadece bu bağı koruduk ve bu sessiz, itiraf etmeliyim ki, ünsüz faaliyetimiz için de ölmüş babamın yüksek ölçüde sahip olduğu mahremiyete saygı ve güvenilirlik özelliklerinin sürdürülmesi dışında fazla zorlanmamızı gerektiren bir şey olmadı.

Gerçekten de yüksek enflasyon yıllarında olduğu kadar ihtilal zamanında da babamın basireti sayesinde müvekkillerimiz servetlerinde büyük değer kayıplarına uğramadı. Sonra Almanya'da dümene Hitler geçip kilise ve manastırların mal varlıklarını yağmalamaya başlayınca sınırın öte yanında en azından taşınmaz malları el konulmaktan kurtarmak için tarafımızdan birtakım görüşmeler ve operasyonlar yapıldı ve haliyle kuryeler ile imparatorluk sarayı arasındaki gizli politik müzakereler kamuoyundan saklansa da biz ikimiz her şeyi biliyorduk. Ama firmamızın kesinlikle göz önünde olmaması –kapı tabelamız bile yoktu– ve iki monarşik çevreden de uzak durma tedbirlerimiz gizlice araştırılmamıza karşı en emniyetli koruyucu kalkanımızdı. O yıllarda Avusturya'da hiçbir resmi makam imparatorluk sarayına ait en önemli evrakların gizli kuryeler kanalıyla bizim dördüncü kattaki göze çarpmayan büromuzda alınıp verildiğini tahmin etmedi.

Sonra, ordularını dünyaya karşı güçlendiren Nasyonal Sosyalistler aynı ölçüde tehlikeli ve eğitimli bir orduyu tüm komşu ülkeler için de kurdular; mağdurlar, ihmal edilmişler, gücenikler lejyonu. Her dairede, her işletmede 'hücreler' oluşturuldu, her yere, Dollfuss[3] ve Schuschnigg'in[4] özel odalarına kadar her yere casusları ve gizli dinleme görevlileri sızdı. Bizim görünüşte silik firmamızda dahi, anlamakta maalesef çok geç kalmıştım, adamları vardı. Dıştan bakıldığında firmamıza kurallara

3 Avusturya şansölyesi. (çev.)

4 Avusturyalı siyasetçi. (çev.)

uygun bir işletme görüntüsü kazandırmak adına bir rahibin tavsiyesiyle aldığım zavallı ve yeteneksiz bir büro memuru; masum haberleşmeler, telefonlara cevap verme ve hiçbir gizli bilgi içermeyen sıradan dosyaların düzenlenmesi gibi işlerin dışında gerçekte hiçbir işe koşulmayan biri. Gelen postayı açması yasaktı, önemli mektupları, kopyasını bile almadan bizzat ben daktilo eder, önemli belgeleri eve götürürdüm; olağanüstü gizli görüşmeleri manastırda ya da amcamın koordinasyon odasında yapardık. Bu önlemler sayesinde gizli dinleme memuru çocuk belli başlı önemli süreçlerden habersiz kaldı; lakin kötü bir tesadüf sonucunda bu hırslı ve kendini beğenmiş delikanlı kendine hiç güvenilmediğini ve arkasından birtakım dolapların döndüğünü fark etmiş olmalı. Belki yokluğumda kuryelerden biri anlaşmamız gereği 'Baron Bern' diyecek yerde 'Majesteleri' diye ağzından kaçırmış olabilir ya da o aşağılık genç hileyle mektupları açmıştır, öyle ya da böyle Münih ya da Berlin bizi dinleme göreviyle onu yollamıştı ve ben hiç kuşkulanmamıştım. Daha sonra, çoktan demir parmaklıklar arkasındayken başlarda görevini savsaklarken son aylarda aniden hevese geldiğini ve çoğu kere mektuplarımı postaneye götürmek için aşırı ısrarlı davrandığını anımsadım. Tedbirsizlik yapmadım diyerek kendimi aklamaya çalışmıyorum ama sonuçta Hitler camiasından büyük diplomat ve askerler bile en sinsi tuzaklara düşmediler mi? Gestapo'nun dikkatini nasıl bir özen ve şevkle bende odakladığı gerçeği somutlaştığında, daha o gece, Schuschnigg istifasını açıklamış ve Hitler'in Viyana'ya geçmesinden bir

gece önce SS'ler tarafından tutuklanmıştım. Schuschnigg'in veda konuşmasıyla birlikte en önemli belgeleri yakınayı ve manastır ile iki arşidükün yurtdışı yatırımlarının belgelerinin kalanını bir çamaşır sepetinde yaşlı sadık kâhyamızla amcama yollamayı başarmıştım, herifler kapıma vurmadan hemen önce, kelimenin gerçek anlamıyla tam son anda."

Dr. B. purosunu yakmak için söze ara verdi. Çakmağın titrek ışığında dikkatle bakınca ağzının sağ köşesindeki asabi seğirmenin birkaç dakikada bir tekrar ettiğini gözlemledim. Belli belirsiz bir kıpırtıydı aslında, minik bir esintiden daha güçlü değildi ama yüzünün tamamına garip bir huzursuzluk veriyordu.

"Büyük olasılıkla size şimdi bizim eski Avusturya'ya sadakatle bağlı kalan herkesin yollandığı toplama kampından, orada maruz kaldığım aşağılamalardan, işkence ve zulümden söz edeceğimi tahmin ediyorsunuz. Ama öyle bir şey olmadı. Başka bir kategoridendim ben. Bedensel ve ruhsal aşağılanmayla yıllarca biriktirdikleri kinin öcünün alındığı o bahtsızların arasına sürülmedim, aksine Nasyonal Sosyalistlerin para ya da önemli bilgiler söküp almayı umdukları başka, küçük bir gruptandım. Aslında mütevazı kişiliğim Gestapo'yu hiç ilgilendirmiyordu ama bizim en amansız hasımlarının güvendiği, önemli işlerinin idarecisi kuklalar olduğumuzu bir şekilde öğrenmiş bulunmaktaydılar ve benden koparıp almak istedikleri şey suçlayıcı nitelikte materyallerdi; manastırın servetini kaçırdığını kanıtlamak için gerekli materyaller, imparatorluk ailesine ve Avusturya'da monarşi taraf-

tarlarına ait materyaller. Bizim elimizle başka yerlere aktarılmış fonların, yağma hırsını körükleyecek miktarda önemli malvarlığı içerdiğini tahmin ediyorlardı ki, bunda da haksız sayılmazlardı; daha ilk günden bu sırları benden alabilmek için en seçkin yöntemleriyle işe giriştiler. Önemli bilgi ve para kaynağı kategorisine giren benim gibiler bu nedenle toplama kampına yollanmıyor, özel muameleye tabi tutuluyordu. Hatırlarsınız belki, akrabalarının milyonlar karşılığı geri almayı umdukları şansölyemiz ve diğer yandan Baron Rotschild dikenli tellerin çevrelediği bir toplama kampına tıkılmamış, aslında Gestapo'nun merkezi olan Metropole Otel'de yalıtılmış odalarda ikamete mecbur tutulmuşlardı. Benim gibi hiç dikkat çekmeyen biri de işte aynen bu ayrıcalıktan yararlandı.

Otelde kendine ait bir oda, kulağa pek insani geliyor doğrusu, değil mi? Ama inanın bana, bizim gibi 'ünlü'leri yirmi kişi bir arada buz gibi soğuk bir barakaya tıkmak yerine oldukça iyi ısıtılmış özel bir odaya kapatmak kesinlikle daha insani olmayan, sadece daha incelikli bir yöntemdi. Bizdeki 'malzeme'yi ağzımızdan almak için uygulanan baskı, kaba dayak ya da bedensel işkenceye göre daha ince işti: akla gelebilecek en zekice şekliyle soyutlama ve izolasyon. Bize hiçbir şey yapmadılar, bizi hiçliğin en gelişmiş halinin içine ittiler çünkü bilinir ki, yeryüzünde hiçlik kadar insan ruhuna baskı yapan başka tek bir şey bile yoktur. Her birimizi tam bir vakum ortamına tıktılar, dış dünyaya sımsıkı kapalı, hava geçirmez bir odaya kapatarak, dıştan dayak ve soğukla yaratılan

baskının içte oluşmasını ve sonunda dudaklarımızdan fışkırmasını istediler. Şahsıma sunulan bu oda bana ilk bakışta fazla itici gelmedi. Bir kapısı, yatağı, iskemlesi, yıkanmak için leğen ve demirli bir penceresi vardı. Ama kapı gece gündüz kapalıydı, masada gazete, kâğıt, kalem yoktu, pencere yangın duvarına bakıyordu; sadece bana ait ben ve kendi bedenimde kendimden oluşan mükemmel bir hiçlik yapılandırılmıştı. Her şeyimi almışlardı, zamanı bilmeyeyim diye saatimi, bir şeyler yazmayayım diye kalemimi, damarlarımı kesmeyeyim diye çakımı; sigara gibi en zararsız bir keyif maddesi bile yasaktı. Hiç konuşmayan, hiçbir soruyu yanıtlamayan nöbetçimin dışında tek bir insan suratı görmedim, en ufak bir insan sesi duymadım; gözlerim, kulaklarım, tüm duyu organlarım sabahtan akşama ve akşamdan sabaha tümüyle besinsiz kaldı, insan katışıksız kendiyle, bedeniyle ve dört ya da beş sağır cisimleydi, masa, yatak, pencere, leğen, yani çaresizlik; cam bir kubbenin altındaki bir dalgıç gibi yaşanıyordu, suskunluğun karanlık Okyanus'unda ve hatta dış dünyaya bağlı ipin koptuğunu, bu sessiz derinlikten çıkma imkânının olmadığını bilen bir dalgıç gibi. Yapılacak hiçbir şey yoktu, işitilecek hiçbir şey yoktu, görülecek hiçbir şey yoktu, her yer kesif bir hiçlikti, kesif bir zamansız ve mekânsız boşluk. Bir ileri bir geri yürünüyordu ve düşünceler de eş uyumla bir ileri bir geri, bir ileri bir geri gidip geliyordu, daima ve yeniden. Ama düşünceler bile, her ne kadar somut varlıklar değilseler de bir dayanak noktası ister, yoksa anlamsızca kendi ekseni etrafında dönüp durmaya başlar; onlar da hiçliğe dayanma gücüne

sahip değil. Beklendi ve beklendi. Hiçbir şey olmadı. Beklendi, beklendi, beklendi, düşünüldü, düşünüldü, düşünüldü, ta ki şakakların çatlayana kadar. Hiçbir şey olmadı. Yalnız kalındı. Yalnız. Yalnız.

Zamanın ve dünyanın dışında yaşadığım bu süre on dört gün sürdü. Savaş çıksa haberim olmayacaktı; dünyam sadece masa, kapı, leğen, yatak, iskemle, pencere ve duvardan ibaretti ve daima aynı duvarı kaplayan aynı duvar kâğıdına baktım; gözümü dikip öyle çok baktım ki zikzak deseninin her çizgisi beynimin en gizli kıvrımlarına işledi. Derken en sonunda sorgular başladı. Gece ya da gündüz olduğunu ayırt edemeden aniden çağrılırdı insan. Çağrılır ve nereye gidildiği bilinmeden birkaç koridor boyunca yürütülürdü sonra neresi olduğu bilinmeyen herhangi bir yerde beklenirdi ve birdenbire birkaç üniformalının oturduğu bir masanın önünde durulurdu. Masanın üstünde bir tomar kâğıt olurdu, içeriği bilinmeyen dosyalar ve sonra sorular başlardı; gerçek ve hileli, açık ve sinsi, üstü kapalı ve tuzak sorular; cevap verirken yabancı, kötü parmaklar neler yazdığını bilmediğin kâğıtları karıştırırdı ve tutanak defterine bir şeyler yazardı, neler yazıldığı ise bilinmezdi. Ama bu sorgulamalarda benim için en korkunç olanı, Gestapo büromdaki işleri gerçekte biliyor muydu yoksa beni konuşturarak mı öğrenecekti, işte bunu asla tahmin edemiyor, hesaplayamıyordum. Az önce size söylediğim gibi asıl önemli olan belgeleri son dakikada kâhya ile amcama yollamıştım. Ama amcamın eline geçmiş miydi? Yoksa eline geçmemiş miydi? Ve o casus yaptıklarımızın ne ka-

darını ispiyonlamıştı acaba? Mektupların kaç tanesini ele geçirmişlerdi, şimdiye kadar temsilcisi olduğumuz Alman manastırlarından kaç beceriksiz rahibi sıkıştırmışlardı? Ve sordular da sordular. Falanca manastır için hangi hisse senetlerini satın almışım, hangi bankalarla ilişkideymişim, Bay bilmem kimi tanıyor muymuşum, İsviçre'den ve Steenookerzeel'den kriptolu mektuplar almış mıyım? Ve bütün bunlar hakkındaki bilgilerinin ölçüsünü hesap edemediğimden verdiğim her cevap müthiş bir sorumluluk demekti. Bilmedikleri bir şeyi söyleyerek belki de birini boşu boşuna bıçak altına yollayacaktım. Çok fazla inkâr edersem de sonunda kendime zarar verebilirdim.

Fakat en kötüsü sorgulama değildi. En kötü olan, sorgulamadan sonra hiçliğime geri dönmekti; aynı masanın, aynı yatağın, aynı leğenin, aynı duvar kâğıdının olduğu odaya. Çünkü kendimle baş başa kaldığımda hangi soruya nasıl daha zekice cevap verebilirdim veya kuşkularını saptırmak için bir dahaki sefere düşüncesizce bir itiraftan nasıl kaçınırım diye kurgulamaktan kendimi alamıyordum. Düşünüp taşınıyor, ölçüp biçiyordum, sorgu hâkimine verdiğim ifadenin her kelimesini tek tek aklımdan geçiriyordum, sordukları her soruyu, verdiğim her cevabı tekrarlıyordum, duyduklarını ne şekilde rapor etmiş olabileceklerini tahmin etmeye çalışıyordum öte yandan bütün bunları asla öğrenemeyeceğimi de biliyordum. Ama boş mekâna saplanıp kalmış olan bu düşünceler kafamda dönüp durmaktan vazgeçmiyordu; hep yeni baştan, hep başka başka kombinasyonlarda ve

uyuyana dek. Her Gestapo sorgusundan sonra düşüncelerim soruların, araştırmanın ve azabın işkencesine ve belki de çok daha dehşetlisine amansızca teslim oluyordu çünkü neticede sorgu bir saat sürerken yalnızlığın sinsi zulmüne maruz kalan düşünceler hiç bitmiyordu. Etrafımda daima masa, dolap, yatak, duvar kâğıdı, pencere vardı; beni oyalayacak bir kitap, gazete, yabancı bir surat, not almak için bir kalem, oynamak için bir kibrit kutusu yoktu, hiçbir şey yoktu, hiç, hiç. Bu otel odası sisteminin nasıl şeytani bir anlam içerdiği, nasıl psikolojik bir katliam olduğu şimdi kafama dank etmişti. Toplama kampında eller kanayana, ayaklar ayakkabıların içinde donana kadar taş yüklü arabalar sürülür; iki düzine insan paketlenmiş vaziyette leş gibi kokan, soğuk bir odaya tıkılırdı. Ama suratlar vardı; bir tarla, bir el arabası, bir ağaç, bir yıldız, bir şey, herhangi bir şey görülürdü, burada etrafın hep aynıydı, hep aynı, hep aynı dehşet. Düşüncelerimi bölecek hiçbir şey yoktu; beni sanrılarımdan, hastalıklı tekrarlarımdan uzaklaştıracak hiçbir şey. İstedikleri tam da buydu; düşüncelerimin içinde boğulmalıydım ve en sonunda öğürüp hepsini kusmaktan başka bir şey yapamaz hale gelmeliydim; konuşmamı, bilgi vermemi, bendeki malzemeyi ve insanları ele vermemi istiyorlardı. Sinirlerimin hiçliğin korkunç baskısı altında nasıl laçkalaştığını yavaş yavaş hissetmeye başlamıştım ve tehlikenin ayırdına vararak, sinirlerimi paralarcasına herhangi bir oyalanma yöntemi bulmaya ya da icat etmeye kendimi zorladım. Aklımı meşgul etmek için bir zamanlar ezberlediklerimi hatırlamaya, tekrarlamaya ça-

lıştım; ulusal marşı ve çocukluktan kalma tekerlemeleri, lise çağından Homer'in dizelerini, anayasanın paragraflarını. Sonra hesap yapmaya başladım, sayıları toplayıp çıkarmaya, bölmeye. Ama zihnim boşlukta tutunacak güçten yoksundu. Hiçbir şeye odaklanamıyordum. Daima aynı düşünce araya dalıyor, çakıp sönüyordu, neyi ne kadar biliyorlar? Dün ne anlattım, bir sonrakinde ne söylemeliyim?

Tarifi mümkün olmayan bu durum dört ay sürdü. Tam dört ay, yazıya dökmesi kolay, sadece birkaç harf! Dile kolay: dört ay, iki hece! Dudaklardan bir çırpıda sese dönüşmesi kolay: Dört ay! Ama hiç kimse ne bir başkasına ne kendine anlatabilir. Hiç kimse tasvir edemez, ölçemez, gözünde canlandıramaz, zamansızlıkta ve mekânsızlıkta ne kadar uzun bir zaman dilimidir ve nasıl tahripkârdır, insanı nasıl parçalar, yer bitirir izah edemez. Sadece bu hiçlik ve hiçlik ve hiçlik ortamı, daima aynı masa, yatak, leğen ve duvar kâğıdı ve daima sessizlik, daima yüzüne dahi bakmadan yemeğini içeri süren aynı nöbetçi, insanı delirtene kadar hiçlikte kendi etrafında dönüp duran daima aynı düşünceler. Beyin dengemin bozulma yolunda olduğunu ele veren birtakım ufak işaretlerle iyice sarsıldım. İlk sorgulamalarda içsel netliğim vardı, sakin ve düşünüp taşınarak cevaplarımı veriyordum; neyi söylemeliyim, neyi söylememeliyim yolundaki çifte düşünce sistemim henüz fonksiyoneldi. Şimdiyse en basit cümleleri dahi kekeleyerek dile getirebiliyordum çünkü sorguya çekilirken gözlerim tutanak defterinin üstünde kayan kaleme odaklanıyor, sözcüklerimin ardın-

dan koşmak istermiş gibi, hipnotize olmuş vaziyette ona bakıyordu. Gücümün tükendiğini ve kendimi kurtarmak için bildiklerimi hatta belki de daha fazlasını anlatacağım anın gitgide yaklaşmakta olduğunu hissettim; şu hiçliğin boğazımı sıkan elinden kurtulmak için, bir solukluk moladan daha fazlasını yaratamayacağımı bile bile on iki kişiyi ve sırlarını her an ele verebilirdim. Bir gece gerçekten de o noktaya geldim: tam boğulma anımda nöbetçim tesadüfen yemeğimi getirdiğinde birdenbire bağırmaya başladım: 'Beni sorguya götürün! Her şeyi söylemek istiyorum! Her şeyi anlatmak istiyorum! Belgeler nerede, para nerede itiraf etmek istiyorum! Her şeyi anlatacağım, her şeyi!' Şansım varmış ki duymadı. Belki de duymak istemedi.

Bu sefilliğin doruk noktasında kurtuluş olasılığı sunan, öngörülmeyen bir şey oldu, en azından süreli bir kurtuluş. Temmuz sonuydu; karanlık, bulutlu, yağmurlu bir gün. Bu ayrıntıyı nasıl bu kadar net anımsıyorum diye soracak olursanız, sorguya götürülürken geçtiğimiz koridorların pencerelerine hızlıca vuran yağmur damlalarından. Sorgu yargıcının odasına açılan odada beklemem gerekiyordu. Her mahkeme öncesinde bekletme vardı, bu bekletilmek de tekniğin bir parçasıydı. Önce çağırarak, gecenin bir yarısında aniden hücrenden alınarak sinir sistemin çökertilir ve sonra, sorguyu içine sindirdiğin anda, aklın ve isteğinle direnmeye hazır olduğun anda anlamsızca bekletirler, anlamsızca bekletmek, sorgudan önce bir saat, iki saat, üç saat, bedeni ve ruhu yıpratmak için. Ve o gün, 27 Temmuz Perşembe, beni bekleme oda-

sında iki saat beklettiler; bu tarihi de belli bir nedenle gayet iyi hatırlıyorum çünkü bekleme odasında –tabii ki oturmama izin yoktu– iki saat boyunca bacaklarımın bedenimi taşımak zorunda bırakıldığı o odada bir duvar takvimi vardı ve basılı, yazılı bir nesneye duyduğum o açlığı size tasvir edemem, işte o açlıkla duvardaki '27 Temmuz' yazısına gözlerim sabitlendi; sindire sindire beynimle yedim o iki kelimeyi. Sonra tekrar bekledim, bekledim ve gözlerim kapıya dikilerek, ne zaman açılacak diye düşünerek ve aynı anda işkenceciler bu kez bana ne soracak diye kafamda kurgulayarak ve bu kez kendimi hazırladığımın tam aksi bir şey soracaklarını bilerek. Fakat her şeye karşın bekleme ve ayakta dikilme azabı aynı zamanda zevk veriyordu bana çünkü bu oda benim odam değildi, biraz daha büyüktü, bir değil iki penceresi vardı ve milyon kere incelediğim yatak yoktu, leğen yoktu ve pencere pervazındaki o çatlak da yoktu. Kapı başka türlü boyanmıştı, duvar kenarında başka bir iskemle duruyordu ve sol yanda dosyalarla dolu bir dolap ile üçdört ıslak askeri paltonun, işkencecilerimin paltolarının asıldığı bir askı bulunmaktaydı. Yani bakacak, inceleyecek yeni bir şeyler vardı burada, açlıktan kıvranan gözlerim için yeni bir şeyler. Ve gözlerim her bir ayrıntıya hırsla geçirdi pençelerini. Size komik gelecek ama o paltoların her bir kıvrımını inceledim, şu su damlası kumaş katı boyunca yere süzülecek mi yoksa yerçekimine karşı koyup tutunacak mı diye anlamsız bir heyecanla bekledim; evet dakikalarca soluk bile almadan, hayatım bu su damlasına bağlıymış gibi baktım ve baktım. Sonra, su nihayet

yere damlayınca, tekrar paltoların düğmelerini saydım, sekiz tane birinde, sekiz tane diğerinde, on tane de üçüncüsünde sonra yakaları mukayese ettim; bütün bu gülünç, önemsiz ayrıntılara açlıktan deliren gözlerim nasıl bir iştahla dokundu, oradan oraya nasıl atladı, kuşattı tarif etmek mümkün değil. Ve sonra bakışlarım bir şeyin üstünde takılıp kaldı. Paltolardan birinin yan cebinde bir kabarıklık gördüm. Biraz yaklaştım ve kabarıklığın dikdörtgen şeklinden, bu şişmiş cebin içinde ne olduğunu anladım: Bir kitap!

Dizlerim titremeye başladı: BİR KİTAP! Dört ay boyunca elim bir kitaba değmemişti. Şimdi bir kitabı, yan yana dizilmiş kelimeleri, satırları ve sayfaları hayal etmek, bambaşka yeni düşünceler içeren bir kitabı okumak, o düşünceleri okumak, beyne sokmak... Bütün bunları düşünmek bile insanda sarhoş edici hatta uyuşturucu bir etki bırakıyordu. Gözlerim cebi kabartısıyla şekillendiren kitaba hipnotize olmuş gibi takılıp kaldı, mantoyu delmek istermiş gibi o belirsiz noktaya ateşler saçarak baktı. Sonunda tutkuma daha fazla karşı koyamadım; paltoya istemdışı biraz daha yaklaştım. Bir kitaba kumaşın üstünden olsa dahi dokunmanın düşüncesi parmaklarımdaki sinirleri tırnak uçlarıma kadar kavurdu. Bilinçsizce kendimi oraya yönlendirdim. Neyse ki gözcüm bu tuhaf davranışıma dikkat etmedi; bir insanın iki saat ayakta dikildikten sonra duvara yaslanmak istemesi ona da doğal gelmişti sanırım. Sonunda paltonun dibine kadar sokuldum ve dikkat çekmeden paltoya dokunabilmek için ellerimi sırtımda kavuşturdum. Kumaşı yokla-

yınca sahiden de dikdörtgen bir nesne hissettim, esnek ve hafif hışırtılı; bir kitap! Bir kitap! Ve o anda bir fikir kafama kurşun gibi saplandı: Çal o kitabı! Belki başarırsın, hücrende saklarsın ve sonra okursun, okursun, okursun, en sonunda yeniden okursun! Düşünce içime düştüğü anda güçlü bir zehir etkisi yarattı; kulaklarım zonklamaya, yüreğim küt küt atmaya başladı, ellerim buz kesti ve bana itaat etmeyi reddetti. Ama ilk uyuşukluk hissinin ardından paltoya yavaş ve sincice yaklaşmaya devam ettim, bakışlarımı nöbetçimden ayırmadan arkamda saklı ellerimle cebin içindeki kitabı yukarıya doğru ittim. Sonra bir tutuş; hafif, tedbirli bir refleks ve küçük, fazla kalın olmayan kitap elimde. Ancak ondan sonra yaptığım işin korkusunu hissettim. Fakat geri dönüş yoktu. İyi de nereme saklayacağım? Sırtımda pantolon kemerinin olduğu yere ve oradan da belli ki kalçaya, yürürken de ellerim askere has çakı gibi yanıma bastırılmış pozisyonda olmalı ki kitabı tutabileyim. Şimdi sıra provada. Portmantodan uzaklaştım, bir adım, iki adım, üç adım. Oldu. Elimi sıkıca belime bastırırsam yürürken kitabı tutabiliyordum.

Sonra sorgu başladı. Her zamankinden daha çok zorlandım diyebilirim çünkü cevap verirken ifademe değil, kitabı belli etmeden sıkıca tutmaya odaklandım. Şansıma sorgulama bu kez daha kısa sürdü ve kazasız belasız kitabı odama ulaştırdım; bütün bu ayrıntılarla sizi sıkmak istemem çünkü koridorda yürürken bir kere yerinden kaydı, ben de öksürük krizine tutulmuş gibi yapıp iki büklüm eğilerek belime sokuşturmayı başardım. Cehen-

nemime girdiğim o an nasıl bir andı, anlatamam, nihayet yalnızdım ve artık hiç yalnız değildim!

Şimdi hiç vakit kaybetmeden o kitaba gömüldüğümü, baştan sona okuduğumu düşünüyorsunuz sanırım. Asla! Önce yanı başımda bir kitap olmasının verdiği sevincin tadını çıkarmak istedim. Çaldığım kitabın hangi tür olduğunu tahmin etmenin dizginlenmiş ve sinirlerimi fevkalade uyaran sevincini yaşamak ve hayalini kurmak istedim. Sık aralıklı olmalıydı öncelikle, çok çok harfli, çok çok incecik yapraklı olmalıydı ki okuması daha uzun sürsün. Ve sonra istedim ki zihinsel anlamda beni zorlayan bir eser olsun, basit bir şey değil, kolay bir şey değil, öğreneceğim, ezberleyeceğim bir şey, şiir ve daha da iyisi – ne cüretkâr hayal!– Goethe ya da Homer. Ama en sonunda iştahımı, merakımı daha fazla dizginleyemedim. Yatağa uzanarak gardiyan aniden içeri girerse beni suçüstü yakalamasın diye titrek parmaklarımla kitabı kemerimin altından çıkardım.

İlk hissim bir düş kırıklığı hatta bir çeşit acı bir öfke oldu. Uğruna kendimi attığım o muazzam tehlike, o yakıcı beklentinin sonucunda elimdeki kitap bir satranç seçkisinden başka bir şey değildi, yüz elli şampiyonluk oyununu bir araya getiren bir seçki. Kilit altında olmasaydım o ilk öfkeyle kitabı camdan aşağı atabilirdim, bu saçma sapan söz yığını neyime yarardı ki? Lise yıllarında hemen herkes gibi benim de sırf can sıkıntısından satranç tahtasının başına oturmuşluğum vardı. Ama şimdi bu teorik şey neyime yarayacaktı ki? Eş olmadan satranç oynanmaz, taşlar ve tahta olmadan hiç oynanmaz.

Bir kılavuz ya da önsöz gibi okunacak bir şeyler keşfederim belki diye isteksizce sayfaları karıştırdım ama her usta oyununun çıplak, kare diyagramlarından ve altlarındaki a2-a5, Sf1-g3 gibi anlaşılmaz işaretlerden başka bir şey yoktu. Bunların hepsi bana kilidi açacak anahtarın olmadığı bir tür cebir gibi geldi. Neden sonra a, b, c harflerinin dikey sıralar, 1- 8 arasındaki sayıların yatay sıralar olduğunu, her bir taşın o anki durumunu belirttiğini çözdüm; böylece grafik çizgilerden ibaret gibi gördüğüm diyagramların bir dili olduğunu anladım. Belki de diye düşündüm, hücremde bir tür satranç tahtası yapar ve partileri oynamayı denerim; yatak çarşafımın kocaman kareli olması o anda bana gökten inen bir işaret gibi geldi. Katlayıp açarak sonunda altmış dört kareyi bir araya getirebildim. Sonraki ilk işim birinci sayfasını yırtıp aldıktan sonra kitabı döşeğin altına saklamak oldu. Ardından ekmek kırıntıları toplamaya başladım, gülünç ve yamuk yumuk şah, vezir gibi satranç taşları yapmak için; sonsuz çabalarımın ardından kareli çarşafın üstünde satranç kitabında gördüğüm pozisyonları kurmayı başardım. Partiyi tarife göre oynamayı denediğimde, ilk başlarda o komik ve yarısını tozla kararttığım ekmek kırıntısı taşlarla başarılı olamadım. İlk günlerde durmadan şaşırdım; bir partiyi beş kere, on kere, yirmi kere hep yeni baştan oynadım. Ama yeryüzünde kim benim gibi birinin, hiçliğin kölesinin boş ve yararsız zamanına, ölçüsüz hırsına ve sabrına sahip olabilirdi ki? Altıncı gün bir partiyi sonuna dek hiç hatasız oynamayı başardım, bundan sekiz gün sonra satranç kitabındaki pozisyonları oluşturmak için

ekmek kırıntılarına ihtiyacım kalmamıştı ve bundan sekiz gün sonra kareli çarşaf da gereksiz olmuştu; ilk başta bana soyut görünen kitaptaki a1, c7, c8 gibi işaretler beynimin arkasında otomatikman görüntülendi, somut pozisyonlara dönüştü. Dönüşüm hatasız tamamlanmıştı; satranç tahtasını tüm taşlarıyla beynime yansıtmıştım ve onca sesi ve hepsinin birbiriyle uyumunu partisyona şöyle bir göz atınca gören deneyimli bir müzisyen gibi ben de her pozisyonun formülünü görebiliyordum. Bundan on dört gün sonra kitaptaki her partiyi tam tekmil ezberlemiştim ya da uzman deyimiyle, körleme oynuyordum; çılgın hırsızlığının bana nasıl tarifsiz bir coşku kazandırdığını ancak o zaman kavrayabilmiştim. Zira her şey bir yana bir faaliyetim vardı artık –isterseniz anlamsız ve amaçsız deyin– çevremi kuşatan hiçliği yerle bir eden bir şey, yüz elli oyun partisiyle zamanın ve mekânın monotonluğuna karşı muhteşem bir silah olmuştu. Yeni uğraşım cazibesinden kaybetmesin, hep devam etsin diye günümü planladım: sabah iki parti, öğleden sonra iki parti, akşam hepsini hızlı bir tekrar. Böylece normalde jelatin gibi biçimsiz şekilde her yana esneyen günüm doldu, kendimi yormadan meşgul etmeyi sağladım çünkü satranç oyununun mucizevi üstünlüğü zihinsel enerjinin dar bir alana çekimidir, beyin düşünce gücünü en yoğun şekilde devreye soktuğunda dahi bitap düşmez, aksine becerisi ve esnekliği keskinleşir. Örneklerin mekanik tekrarı içimde yavaş yavaş yeni bir heves uyandırdı. Savunma ve saldırının inceliklerini, türlü numaralarını ve isabetli düşünce şeklini öğrendim; öngörü, kombinasyon ve

taş dizme nedir kavradım ve çok geçmeden her bir satranç ustasının kişisel özelliklerinin kendine has oyun yönetiminde ne kadar vazgeçilmez olduğunu algıladım, daha ilk birkaç mısrada şiirin hangi şaire ait olduğunu anlamak gibi; zaman doldurmak için başladığım bu uğraş en büyük keyfim oldu ve Alyaşin, Lasker, Bogolyubov, Tartakower gibi büyük satranç stratejistlerin siluetleri sevgili birer dost gibi yalnızlığıma sızdılar. Bu ucu bucağı olmayan değişim her gün sessiz odama sızdı, sürekli ve belli bir düzenle egzersiz yapmak düşünce yetime ilk sarsılmaz güveni geri getirdi; beynimin tazelendiğini ve sürekli düşünme disipliniyle aynı zamanda yeniden şekillendiğini hissettim. Daha net ve daha odaklı düşünmeye başlamak öncelikle sorgulamalarda kendini belli etti; bilinçaltım satranç tahtasında sahte tehditlere ve gizli entrikalara karşı geliştirdiğim savunmayla donanıp mükemmelleşti; o andan itibaren sorgu sırasında hiç açık vermediğim gibi, Gestapo'nun şahsıma artık belli bir saygıyla yaklaştığını da sezmeye başladım. Belki de kendi kendilerine, başka herkesin çöküşüne şahit olurken böylesine sarsılmaz direniş gücümün hangi kaynaklardan beslendiğini soruyorlardı.

O kitabın içindeki yüz elli partiyi her gün sistematik şekilde tekrarladığım mutlu dönem iki buçuk-üç ay kadar sürdü. Sonra hiç beklenmedik bir şekilde ölü noktaya çarptım. Kendimi yeniden hiçliğin içinde buldum. Her partiyi yirmi-otuz kez oynamanın sonucu olarak yeni ve şaşırtıcı olmanın getirdiği çekiciliği yitirdiler; önceleri beni heyecanlandıran ve uyarıcı güç oluşturan cazibeleri

kalmadı. Her hamlesini ezbere bildiğim partileri tekrar tekrar oynamanın ne anlamı vardı ki? İlk açılışı yaptığım anda gidişat otomatik olarak kafamda kurgulanıyordu zaten; sürpriz sonuç yoktu, gerilim yoktu, sorun yoktu. Kendimi meşgul etmek, artık vazgeçilmezim olan eforu ve zihinsel kaçışımı tekrar sağlamak için başka partilerin anlatıldığı yeni bir kitap gerekliydi bana. Ama bu kesinlikle imkânsız olduğundan cinnet virajını almamak için tek bir yol vardı: Eski partileri tekrar tekrar oynamak yerine kendim yenilerini yaratmalıydım. Kendimle ya da daha doğrusu kendime karşı oynamak zorundaydım.

Oyunların oyunu denen satrancın zihinsel anlamı üzerine ne kadar kafa yordunuz, bilemem. Ama tesadüflerden tamamen uzak bir düşünce oyunu olan satrançta kendine karşı oynamanın mantıken saçmalık olduğunu anlamak o kadar da zor değil. Aslında satrancın cazibesi stratejisinin iki farklı beyin tarafından üretilmesinden kaynaklanır. Bu zihinsel savaşta beyaz, siyahın niyetini anlamak ve onu savuşturmak için çabalarken siyah, beyazın bir sonraki manevrasını bilmez, sürekli olasılık ve önlem hesapları yapar. Siyah ve beyazı aynı kişi oynayınca tek beyin aynı anda bir şeyi hem bilmek hem bilmemek gibi çelişkili bir duruma girer, beyaz partner olarak bir emirle bir dakika önce siyah partnerin isteğini ve amacını unutmalıdır. Böyle bir ikili düşünce sisteminde bilincin tümüyle bölünmesi gerekir, beyin işlevi mekanik bir aygıt gibi istendiği an açılıp kapanmalıdır; yani satrançta kendine karşı oynamak, kendi gölgenin üstünden atlamayı istemek gibi bir paradoks anlamına gelir.

Kısa keseyim, mutsuzluğumun dürtüsüyle bu olasılıkdışı şeyi, bu saçmalığı aylarca denedim. Zira katıksız deliliğe ya da zihinsel bir çöküntüye uğramamak için bu saçmalıkla uğraşmanın dışında başka seçeneğim yoktu. Durumumun korkunçluğu gereği, o dehşet saçan hiçliğe pes etmemek için bir siyah ben ile bir beyaz ben arasında bölünmeye kendimi zorladım."

Dr. B. şezlongda arkasına yaslanıp bir süre gözlerini kapattı. Rahatsız edici bir anıyı bastırmak istiyor gibiydi. Dudak köşesindeki o nasıl hâkim olacağını bilemediği seğirme tekrar başladı. Sonra doğruldu ve biraz dikildi.

"Evet, umarım buraya kadar her şeyi size açık bir şekilde anlatmışımdır. Ama bundan sonrasını da aynı şekilde aktarabilir miyim, emin değilim. Zira bu yeni uğraşım öylesine zorlu bir beyin bölünmesi gerektiriyordu ki, öz denetim imkânsızdı. Kendine karşı satranç oynamak istemenin tam bir saçmalık olduğuna dair fikrimi daha baştan size açıkladım ama bu denli zırva bir şeyin minimal ölçüde bile bir şansa sahip olması için gerçek bir satranç tahtası gerekliydi çünkü tahtanın gerçekliği yine de belli bir uzaklık ve dokunulmazlık yaratır. Gerçek taşları olan bir satranç tahtasının başında, düşünüp taşınmak için mola verilebilir, insan tahtanın bir o yanına bir bu yanına oturur ve bir siyahın bakış açısıyla, bir beyazın bakış açısıyla durum değerlendirmesi yapar. Fakat kendi koşullarımda bu savaşı kendime karşı ya da kendimle diyelim, hayali bir boyuta yansıtmam gerekiyordu, bilincimde altmış dört karenin o anki durumuna sıkıca hâkim olmak ve sadece o anki dizilimi değil, iki eşin olası diğer

hamlelerini de hesaplamak mecburiyetindeydim. Her biri kendim olan 'Ben' için, siyah ile beyaz için ve dört beş hamle öncesinde iki kat, üç kat fazla; hayır, altı kat, sekiz kat, on iki kat fazla yansıtma yapmam gerekiyordu, bunun kulağa ne kadar saçma geldiğini biliyorum. Bu çılgınlığı size de hissettirdiğim için bağışlayın beni. Soyut fantastik bir boyutta beyaz oyuncu olarak dört beş hamleyi önceden kurgulamam ve aynısını siyah adına da yapmam gerekiyordu, yani duruma bağlı oluşan gelişmelerin tamamını iki beyinle önceden kombine etmeliydim, beyazın beyniyle ve siyahın beyniyle. Fakat bu çetrefilli deneyde en tehlikelisi yine de bu öz parçalanma hali değildi, hiç durmadan yeni parti uydurmaya çalışırken bir anda yerin ayağımın altından kayması ve dipsizliğe yuvarlanmamdı. Geçen haftalar boyunca ustaların maçlarını sadece tekrarlamak yani taklit etmek sonuçta var olan bir materyali yeniden üretme gayretinden başka bir şey sayılmazdı, bunda beni zorlayan bir şey yoktu, bir şiir ya da yasa maddelerini ezberlemek gibiydi, sınırlı ve disiplin gerektiren bir faaliyetti ve bu nedenle de zihinsel bir egzersizdi. Sabah oynadığım iki parti ve öğleden sonra oynadığım iki parti en ufak bir heyecan bile yaratmayan ödev gibi olmuştu, günlük meşguliyetimin yerini almıştı adeta ve hata yaptığımda ya da hatırlayamadığım hamleler olduğunda elimin altında başvurabileceğim bir kitabım vardı. İşte bundan dolayı bu faaliyet yıpranmış sinirlerimi yatıştırmış ve üstümde teskin edici bir etki yaratmıştı, zira yabancılara ait partileri taklit etmek beni bizzat oyuna dahil etmiyordu; ister beyaz ister siyah ka-

zansın benim için farksızdı, şampiyonluk ödülünü alacak olan Alyaşin ya da Bogolyubov'du ve ben kendim, aklım, ruhum sadece izleyici olmanın, o partinin düğüm noktasını ve güzelliğini bilmenin keyfini yaşıyordu. Fakat ben bana rakip olduğum andan itibaren kendimi bilinçsizce kışkırtmaya başladım. İki ben'im, beyaz ben ile siyah ben, birbirleriyle yarışa girdiler ve her biri kendi içinde hırsa kapıldı, karşıdakini yenmek için, oyunu kazanmak için sabırsızlığı en üst boyuta çıkardı; siyah olarak her hamleden sonra beyaz ne yapacak diye yanıp tutuşmaya başladım. Biri yanlış yaptığında öbür ben bir yandan zafer çığlıkları atarken diğer yandan da kendi beceriksizliğinin ıstırabını yaşadı.

Bütün bunlar kulağa çok anlamsız geliyor ve normal şartlar altında bu tip bir yapay şizofreni, tehlikeli bir coşkuya giriş denecek böyle bir kişilik bölünmesi düşünülemez. Ama unutmayın ki, normallikten kaba kuvvetle koparılmış biriydim, bir tutukluydum, suçsuz yere hapsedilmiştim, aylardan beri incelikli bir yalnızlık işkencesine tabiydim, birikmiş öfkesini herhangi bir şeyle boşaltmak isteyen bir insandım. Ve bu anlamsız oyunu kendime karşı oynamaktan başka çarem olmadığı için öfkem büyüdü, intikam hırsım fanatikleşerek oyuna dahil oldu. İçimde bir şey hep haklı çıkmak istiyordu ve mücadele etmek için elimde öteki ben'den başka bir şey yoktu; böylece oyun sırasında kendimi manik bir uyarılma haline soktum. Başlangıçta sakin ve bilinçli düşünüyordum, dinlenmek için iki parti arasına zaman koyuyordum ama yıpranmış sinirlerim zamanla bu bekleme süresine izin

vermez oldu. Beyaz ben bir hamle yaptığı anda siyah ben öne atılıyordu; bir parti bittiği anda bir sonraki için kendime meydan okuyordum çünkü her oyunda iki satranççı ben'den biri diğerine yenilmiş oluyor ve derhal rövanş istiyordu. Hücremdeki son aylar boyunca akıl almaz bir doyumsuzlukla kendime karşı kaç maç yaptım, yaklaşık bir sayı söylemem dahi mümkün değil; belki bin, belki daha fazla. Kendimi alamadığım bir cinnet haliydi bu; sabahın erken saatinden gece yarısına dek fil, piyon, kale ve şahtan, a, b, c'den, mat ve roktan başka bir şey düşünemiyordum, tüm bedenim ve duygularımla kareli tahtaya mahkûmdum. Oyun zevki oyun şehvetine, oyun şehveti de oyun bağımlığına dönüşmüştü, sadece uyanık kaldığım zamanlarda değil uykumda bile beni istila etmiş bir mani, fanatik bir tutku. Sadece satrancı düşünüyordum, sadece satranç hareketlerini, satranç problemlerini; kimi geceler alnım ter içinde uyanıyor ve uykumda bilinçaltımın oynamaya devam ettiğini algılıyordum, insanları hayal ettiğimde filin, kalenin hareketleriyle, fil atağıyla düşünüyordum. Sorgulanırken dahi ifademe odaklanınam mümkün değildi artık; son sorgularda baya karmaşık cümleler kurdum sanırım çünkü sorgucular bazen anlamsız gözlerle bakıyorlardı bana. Ama onlar soru sorarken ya da kendi aralarında fikir alışverişi yaparken ben o uğursuz doymazlığımla oyunuma, delilik oyunuma devam etmek için bir an önce hücreme geri götürülmeyi düşünüyordum; yeni bir parti, bir tane daha, bir tane daha oynamak için. Oyunumu bölen her şey bana büyük rahatsızlık veriyordu; nöbetçinin hücre te-

mizliği yaptığı on beş dakika, yemek verirken geçen iki dakika, ateşli sabırsızlığım mayalı hamur gibi kabarıyordu; kimi akşam oyuna dalıp unuttuğum için yemeğime hiç dokunmadığım oluyordu. Bedensel olarak hissettiğim tek şey korkunç bir susuzluktu; sürekli düşünmenin ve oynamanın yüksek ateşiyle olsa gerek; iki yudumda şişeyi bitiriyor, nöbetçiye su ısrarımla eziyet ediyor ve bir sonraki saniye yine dilimi kupkuru hissediyordum. Sonunda oynarken yaşadığım coşku –sabahtan akşama kadar yaptığım tek şeydi– öyle bir aşamaya geldi ki, bir dakika bile yerimde sakince duramaz oldum; hiç aralıksız yürüdüm, partileri düşünürken odada bir aşağı bir yukarı yürüdüm, daima daha telaşlı, maçın karar anı yaklaştıkça çok daha hızlı; kazanma, yenme, kendi kendimi yenme doyumsuzluğu yavaş yavaş bir tür kudurukluğa dönüştü, sabırsızlıktan titriyordum çünkü içimdeki satranççı ben'in karşısında öteki satranççı ben daima daha yavaştı. Size ne kadar gülünç gelse de biri diğerini harekete geçiriyordu, içimdeki ben'lerden biri ötekine karşı yeterince hızlı hamle yapmadıysa kendi kendimi azarlıyordum; 'çabuk, çabuk!' ya da 'ileri, ileri!' Doğal olarak bugün gayet iyi biliyorum ki, o halim henüz tıp tarafından keşfedilmemiş aşırı zihinsel yıpranmanın patolojik bir formudur: Bir satranç zehirlenmesi. Sonunda bu monomanik tutku sadece beynime değil bedenime de saldırdı. Zayıfladım, uyku düzenim bozuldu, her uyanışımda soluk göz kapaklarımı açmak bana ayrı bir çabaya mal oldu; bazen kendimi öyle bitkin hissediyordum ki bardağı tuttuğumda binbir güçlükle dudaklarıma götürebili-

yordum, ellerim titriyordu ama oynamaya başladığım anda vahşi bir güç geliyordu üstüme; sıkılmış yumruklarımla ileri geri yürüyor ve kırmızı bir sisin içinden kendi sesim acayip bir hırsla ve kötücül bir tonla 'şah' ya da 'mat' diye bağırıyordu.

Bu dehşet dolu, bu tarifi mümkün olmayan durumun nasıl kriz noktasına geldiğini ben bile anlatmaya muktedir değilim. Bildiğim tek şey, bir sabah uyandığımda uyanan ben'in ben değil bir başkası olduğuydu. Bedenim benden ayrılmıştı, ben yumuşak ve huzurlu bir dinlenişe geçmiştim. Yoğun, iyi bir yorgunluk, aylardan beri unuttuğum bir şey göz kapaklarımın üstüne çökmüştü, öyle ılık öyle şifalı bir şeydi ki, önce gözlerimi açıp açmamaya karar vermekte bile zorlandım. Dakikalar boyunca uyanık yattım ve ağır uyuşukluğun tadını çıkardım, duyu organlarımın keyif verici uyuşukluğu ile yatmanın keyfini. Birdenbire yanı başımda sesler duyuyormuşum gibi geldi bana, sözcükleri telaffuz eden canlı insan sesleri ve o anda aldığım hazzı asla anlayamazsınız, aylardır hatta neredeyse bir yıldır sorgu hâkimlerinin sert, keskin ve kötü sözlerinden başka hiçbir şey duymamıştım. 'Hayal görüyorsun' dedim kendime. 'Hayal görüyorsun! Sakın gözlerini açma! Bırak sürsün bu rüya, bakarsan yine o kahrolasıca hücreyi göreceksin, sandalyeyi ve leğeni ve aynı motifli duvar kâğıdını. Rüya görüyorsun, görmeye devam et!'

Ama merak üstün geldi. Yavaşça ve ürkerek gözlerimi araladım. Ve mucize: başka bir odadaydım, otel hücremden daha geniş bir oda. Demir parmaklıkları olmayan bir

pencere gün ışığını içeri salıyor; ağaçlara, kaskatı yangın duvarımın yerine rüzgârda sallanan ağaçlara, yeşile bakış sunuyordu; beyaz ve mat parıltılı duvarlar, üstümde beyaz ve yüksek bir tavan... Gerçekti, yeni, yabancı bir yatakta yatıyordum, her şey gerçekti, hayal değildi, arkamda bir yerde insanlar alçak sesle konuşuyordu. O şaşkınlıkla istemdışı hareket etmiş olmalıyım çünkü arkamdan yaklaşan ayak sesleri duydum. Tüy gibi hafif adımlarla yürüyen bir kadın, beyaz başlıklı bir hemşire, bir rahibe. Müthiş bir haz alarak ürperdim, bir yıldan beri hiç kadın görmemiştim. Bu nurlu siluete dalıp gittim; vahşice, kendinden geçmişçesine bakıyor olmalıydım ki yaklaşan kadın "Sakin! Sakin olun!' diye beni yatıştırdı. Ama ben sadece sese odaklanmıştım, konuşan bir insandı, değil miydi? Yeryüzünde beni sorgulamayan, bana işkence etmeyen bir insan kalmış mıydı gerçekten? Ve üstüne –akla zarar mucize!– yumuşak, ılık, neredeyse şefkatli bir kadın sesi. Arzuyla dudaklarına baktım, şu bir yıllık cehennemimde bir insanın diğerine iyilikle seslenmesi ihtimali benim için inanılmaz olmuştu. Bana gülümsedi, evet gülümsedi, iyilikle gülümseyen insanlar da kalmıştı demek, sonra parmaklarını sus işareti yaparak dudaklarına götürdü ve yavaşça yürümeye devam etti. Ama susma yasağına uyamazdım. O mucizeye bakma açlığım giderilmemişti. Arkasından bakabilmek için, şefkat gösteren bir insan varlığı mucizesinin arkasından bakabilmek için hızla yatakta doğrulup kalkmayı denedim. Ama yatağın kenarına dayanmak isteyince başaramadım. Sağ elimin olduğu yerde, bileğimin ve parmakları-

mın üzerinde yabancı bir şey hissettim; kalın, büyük, beyaz bir kabartı, belli ki oldukça büyük bir bandaj. Elimdeki bu beyaz, kalın, yabancı şeye boş boş baktım önce ve sonra nerede olduğumu kavrar gibi oldum, başıma ne geldiğini düşünmeye başladım. Biri beni yaralamıştı ya da ben kendi elimi yaralamıştım. Bir hastanedeydim.

Öğle üzeri doktor geldi, sıcakkanlı ve yaşlıca bir bey. Soyadımı biliyordu ve imparatorun özel doktoru olan amcamdan öylesine saygıyla bahsetti ki hakkımdaki kanaatinin iyi olduğu hissine kapıldım. Devamında bana çeşitli sorular sordu, beni en çok şaşırtan ise; matematikçi mi yoksa kimyager mi olduğum sorusuydu. Hayır dedim.

'Garip' diye mırıldandı. 'Ateşiniz yüksekken hep tuhaf formüller sayıkladınız; c3- c4 gibi. Hiçbirimiz ne olduğunu bilemedik.'

Bana ne olduğunu sordum. Tuhaf bir şekilde gülümsedi.

' Ciddi bir şey olmadı. Akut bir sinir krizi' ve dikkatle çevresini süzdükten sonra alçak sesle ekledi: 'Neticede anlaşılır bir durum. 13 Mart 'tan beri, değil mi?'

Başımı salladım.

'Bu yöntem itibariyle tuhaf sayılmaz,' diye mırıldandı tekrar. 'Siz ilk değilsiniz. Ama merak etmeyin.'

Bu tarzından, teskin edici fısıltısı ve sakinleştirici bakışlarından onun yanında güvende olduğumu anladım.

İki gün sonra müşfik doktor oldukça açık sözlü konuşarak başıma ne geldiğini anlattı. Gardiyan hücremde avaz avaz bağırdığımı duymuş ve önce birinin zorla içeri

girdiğini, benim de onunla kavgaya tutuştuğumu sanmış. Ama kapıdan bakınca üstüne saldırmışım ve çılgınca, 'Çekil git seni pislik, seni korkak!', diye bağırmışım. Gırtlağına yapışmışım ve sonunda o kadar çıldırmışım ki nöbetçi yardım çağırmak zorunda kalmış. O kudurmuş halimle beni doktor muayenesine sürükleyerek götürürken ellerinden kurtulmuşum, koridordaki pencerenin camına yumruk atmışım, cam kırılmış ve elim kesilmiş; derin yara izi hâlâ duruyor, görüyorsunuz. Hastanedeki ilk gecelerde bir tür beyin humması geçirmişim ama şimdi bilincim tamamen açılmış. 'Tabii ki' diye alçak sesle ekledi, 'bunu o beylere bildirmeyeceğim, aksi halde sizi tekrar oraya götürürler. Bana güvenin, elimden geleni yapacağım.'

Bu yardımsever doktorun işkencecilerime nasıl bir rapor verdiğini bilmiyorum. Ama her ne olursa olsun elde etmek istediğine ulaştı, serbest bırakıldım. Akli dengesi yerinde değil demiş olabilir, bu arada Gestapo için önemsiz olmuştum çünkü Hitler süreç içinde Bohemya'yı işgal etmiş ve Avusturya işgali tamamlanmıştı. Böylece bana vatanımızı iki hafta içinde terk edeceğime dair belgeyi imzalamaktan başka yapacak bir şey kalmadı ve bu iki hafta binlerce formaliteyle uğraşmakla geçti, vatandaşlıktan çıkarılmış biri olarak yurtdışında gezmek için gerekli belgeler –askerlik kâğıdı, polis, vergi, pasaport, vize, sağlık karnesi– dolayısıyla geçmişimi fazlaca düşünmeye zaman kalmadı. Görünen o ki beynimizde, ruha azap veren ve tehlikeli hal almasına yol açan şeyleri devre dışı bırakan gizem dolu birtakım ayarlayıcı güçler var çünkü

ne zaman hücre hayatımı düşünmek istesem beynimin ışığı sönüyordu; ancak haftalar, haftalar sonra, aslında ancak şimdi bu gemide başıma gelenleri hatırlama cesareti buldum kendimde.

Sanırım dostlarınıza neden o denli saygısız ve anlaşılmaz davrandığımı şimdi anlayabiliyorsunuz. Arkadaşlarınız sigara salonunda satranç tahtasının başındayken tamamen tesadüfen girdim içeri; önce hayret ve korkuyla olduğum yerde çakılıp kaldım. Çünkü satrancın tümüyle farklı iki insan tarafından, gerçek bir satranç tahtasının üstünde gerçek taşlarla oynandığı gerçeği tamamen zihnimden silinmişti. Bu oyuncuların orada ne yaptığını anlamam, çaresizlik içinde aylar boyu kendime karşı oynadığım oyunu oynadıklarını anımsamam dakikalar sürdü. O korkunç alıştırmalarımda kullandığım şifreler bu fildişi taşların yedeği ve sembolü olmuştu; figürleri tahtanın üzerinde oynatmanın hayalimde yaptığım şeyle aynı olduğunu anladığım zaman yaşadığım şaşkınlık bir gökbilimcinin komplike yöntemlerle kâğıt üstünde yeni bir gezegenin yerini hesaplamasına ve sonra onu beyaz, parlak, somut bir yıldız olarak gökyüzünde görmesine benziyordu. Manyetik çekime uğramış gibi tahtaya baktım ve orada kendi diyagramlarımı, atı, şahı, veziri, kaleyi ve piyonu gerçek figürler olarak gördüm, yontulmuş şekiller; maçın vaziyetine bakmak için öncelikle kendi soyut rakam dünyamdan hareketli taşların dünyasına geri dönme cesaretini göstermek zorundaydım. İki partner arasında oynanan gerçek bir oyunu izleme me-

rakım ağır bastı. Ve o anda nezaket kurallarını unutarak partiye müdahale etmek gibi bir terbiyesizlik yaptım. Fakat dostunuzun yanlış hamlesi bir ok gibi kalbime saplanmıştı. Ona mani olmam tamamen içgüdüsel bir davranıştı, insan parmaklıklardan sarkan bir çocuğu nasıl hiç düşünmeden tutarsa onun gibi irade dışı bir hareket. Zorla kendimi dahil ettiğim o çevreye ait olmadığım sonradan kafama dank etti."

Onunla tanışmamıza neden olan bu tesadüfe hepimizin minnettar olduğunu ve çok sevindiğimizi Dr. B.'ye acilen bildirme ihtiyacı hissettim. Benimle paylaştığı sır bağlamında yarınki doğaçlama maçın çok daha ilginç bir boyut kazanacağını söyledim. Dr. B. huzursuzca kıpırdandı.

"Yok, benden fazla bir şey beklemeyin. Benim için ancak bir deneyim, bir prova olabilir... Normal bir satranç karşılaşmasına, gerçek satranç tahtası üstünde hakiki figürlerle ve canlı bir partnerle oynamaya muktedir miyim, değil miyim onun denemesi olur ancak... Zira oynadığım yüzlerce ve belki de binlerce oyun gerçekten kurallara uygun partiler miydi yoksa bir tür hayali satranç, bir humma satrancı, düşlerde ara basamakların atlanması gibi bir hezeyan oyunu muydu emin değilim. Benden ciddi ciddi bir satranç ustasına meydan okumamı, onun üstünden dünyanın bana yaptığının acısını çıkarmamı beklemiyorsunuz umarım. Beni ilgilendiren ve bu entrikaya yönlendiren tek şey, o zamanlar hücrede yaşadıklarım satranç mıydı yoksa delilik miydi, o sırada ben o tehlikeli uçurumun kıyısında mıydım, yoksa yuvarlanmış

mıydım bunların ayırdına varmamı sağlayacak, çoktan ölmüş bir merak; sadece bu, bir tek bu."

Geminin öteki ucundan akşam yemeğini haber veren gong duyuldu. Dr. B. ile –her şeyi burada özet geçtiğimden çok daha ayrıntılı anlatmıştı– iki saatten fazla sohbet etmiş olmalıydık. Teşekkür ettim ve vedalaştık. Ama güvertede yürümeye başlamıştım ki arkamdan geldi ve belirgin bir asabiyetle ve hatta tutuk bir konuşmayla bir ekleme daha yaptı:

"Bir şey daha! Önceden beylere sadece tek bir parti oynayacağımı açıklayın ki sonradan kabalık etmiş gibi olmayayım. Eski bir hesabın üstüne çizik atmaktan başka bir şey değil bu yaptığım; nihai bir tamamlama, yeni bir başlangıç değil... Dehşetle anımsadığım bu oyun humasına ikinci kez tutulmak istemiyorum... ve ayrıca... ayrıca o zaman doktor beni uyarmıştı... özellikle uyarmıştı. Manik eşiğe gelmiş kişi daima tehlikededir ve satranç zehirlenmesine uğramış biri de –iyileşmiş olsa bile– satranç tahtasının yanından bile geçmemelidir... Anlayacağınız sadece kendim için tek bir deneme partisi ve asla tekrarı yok."

Ertesi gün sözleştiğimiz gibi saat üçte sigara salonunda toplandık. Grubumuza bu kraliyet sanatına gönül vermiş iki kişi daha katılmıştı, maçı izlemek isteyen ve bunun için gemi hizmetinden izinli sayılmalarını kaptandan rica eden iki gemi subayı. Czentovic bir önceki gün yaptığı gibi kendini beklettirmedi ve usul gereği zorunlu

renk seçiminin ardından bu Homo obscurissimus'un[5] ünlü dünya şampiyonuna karşı unutulmaz partisi başladı. Oyunun bizim gibi beceriksiz oyunculardan oluşan bir izleyici topluluğunun önünde oynanması oldukça üzücüydü çünkü bu oyunun kayda geçirilememesi satranç sanatı tarihçileri açısından önemli bir kayıptı, tıpkı Beethoven'ın emprovize piyano çalması ve bunun kayıt edilmemiş olması gibi. Gerçi daha sonraki öğleden sonraları partiyi hep birlikte zihnimizde tekrar kurgulamaya çalıştık ama boşuna, büyük olasılıkla bizler o sırada oyunun gidişatından çok tutkuyla oynayan iki oyuncuya odaklanmıştık. Çünkü iki partnerin alışkanlıklar bağlamındaki zihinsel aykırılığı parti boyunca gitgide somut bir hal aldı. Czentovic, rutinlerin adamı o süre boyunca başı önde bir kaya gibi kaskatı durdu, gözlerini dimdik satranç tahtasına sabitledi; düşünme eyleminin onun için fiziksel bir zorlanma olduğu, tüm organları için aşırı bir konsantrasyon gerektirdiği aşikârdı. Aksine Dr. B. son derece rahat ve doğaldı. Kelimenin tam anlamıyla oyunun amatör bir meraklısı olduğu ve bu partinin ona sadece "amatör" keyfi verdiği beden dilinden anlaşılıyordu, ilk molalarda bizimle açıklayıcı sohbetlere girişti, sakin bir şekilde sigarasını yaktı ve her seferinde sıra ona geldiğinde rakibinin hamlesini önceden biliyormuş izlenimi uyandırarak tahtaya en fazla bir dakika baktı.

Zorunlu açılış hamleleri oldukça hızlı oynandı. Ancak yedinci ya da sekizinci hamlede belli bir plan kurgusu

5 Gizemli insan. (çev.)

gelişmeye başlamış gibiydi. Czentovic düşünme sürelerini uzattı; bundan anladığımız üstünlük için savaşın asıl şimdi başladığıydı. Ama eğri oturalım doğru konuşalım, her satranç partisinde olduğu gibi yavaş yavaş rayına oturan gidişat bizim gibi deneyimsizler için düş kırıklığına yakındı. Çünkü taşlar özel bir desen oluşturarak iç içe girdikçe, bizim için durumu anlamak zorlaşıyordu. Figürlerin düşman cephesini patlatmak için atılan havan topları gibi olduğunu görebiliyorduk ama birkaç hamle ilerisini hesaplayan oyuncuların hamle, karşı hamlelerdeki stratejik amaçlarını ve üstünlüğün o an kimde olduğunu tam olarak kavrayamıyorduk. Bu üstün oyuncuların her hareketi pek çok başka hamle kombinasyonu doğurduğu için vakıf olamıyorduk. Buna bir de Czentovic'in sonsuz uzunluktaki düşünme molalarının sebep olduğu, insanın elinin ayağının tutmayacağı kadar ağır bir yorgunluk eklenince, dostumuz gözle görülür şekilde rahatsız olmaya başladı. Parti uzadıkça sandalyesinde huzursuzca kıpırdanmaya başladığını, asabiyetle sigaranın birini söndürüp diğerini yaktığını, not almak için elinin sürekli kaleme gittiğini gözlemledim. Sonra bardak bardak içtiği maden suyundan bir tane daha ısmarladı; Czentovic'ten yüz kere daha hızlı kombinasyon yaptığı gün gibi aşikârdı. Sonsuz düşünme sürecinin ardından dünya şampiyonu hantal bir el hareketiyle taşı ileri sürdüğünde, dostumuzun yüzünde uzun bir bekleyişin karşılığını sonunda elde eden birinde rastlanan bir tebessüm beliriyor ve derhal kendi hamlesini yapıyordu. Hızlı çalışan aklı ve mantığıyla rakibin tüm olasılıklarını önceden

kafasında hesaplıyor gibiydi; Czentovic'in kararı geciktiği kadar sabırsızlığı arttı ve bekleyiş sırasında dudaklarında öfkeli, hatta düşmanca bir kıvrım oluştu. Ama Czentovic'in acele etmeye hiç niyeti yoktu. Kaskatı ve sessiz bir şekilde düşünüyor ve alan figürlerden boşaldıkça daha uzun süre ara veriyordu. Kırk dördüncü hamleden, aşağı yukarı iki saat kırk beş dakikadan sonra bizler yorgunluktan bitkin düşmüş vaziyette sandalyelere çökmüş ve hani neredeyse ilgisizce masaya bakar olmuştuk. Gemi subaylarından biri çoktan gitmiş, bir başkası elindeki kitaba dalmış, sadece bir değişiklik olduğunda bir saniyeliğine masaya bakmaya başlamıştı. Ama Czentovic'in hamlelerinden birinde beklenmedik bir şey cereyan etti. Dr. B. rakibinin öne sürmek için atı tuttuğunu görünce zıplamaya hazır bir kedi gibi gerildi. Tüm bedeni titremeye başladı ve Czentovic'in at hamlesiyle birlikte sertçe şahı öne sürdü, yüksek sesle zaferini ilan etti: "Buraya kadar! Tamamdır!" Arkasına yaslandı, kollarını göğsünde kavuşturdu ve meydan okuyan bakışlarını Czentovic'e dikti. Gözbebeklerinde aniden sıcak bir ışık parladı.

Böylesine zafer çığlığı ile duyurulan hamleyi anlamak için istemdışı bir hareketle hepimiz tahtanın üstüne eğildik. Görünüşte doğrudan bir tehdit söz konusu değildi. Dostumuzun sözleri anlaşılan bizim gibi uzun uzun düşünme yoksunu amatörlerinin aklının pek ermeyeceği bir gelişmeye işaret ediyordu. Bütün bunlardan hiç etkilenmeyense sadece Czentovic'ti içimizde; öylesine sarsılmaz bir tavrı vardı ki 'Tamamdır!' kelime-

sini hiç duymamıştı sanki. Bir şey olmadı. İçgüdüsel olarak soluğumuzu tuttuk, tek ses hamle süresinin belirlenmesi için masaya konmuş olan saatin tiktaklarıydı. Üç dakika, yedi dakika, sekiz dakika oldu; Czentovicv hiç oralı olmadı ama bana öyle geldi ki zaten geniş olan burun delikleri içsel zorlanmadan ötürü daha da açıldı. Bu sessiz bekleyiş bizim olduğu kadar dostumuz için de dayanılmaz bir hal aldı. Ani bir hareketle ayağa fırladı ve sigara salonunda bir aşağı, bir yukarı yürümeye başladı; önce ağır adımlarla sonra daha hızlı ve sonra daha da hızlı. Hepimiz hayretle onu izlemeye başladık ama hiç kimse benim gibi huzursuzlukla değil çünkü tüm hızına karşın adımlarının odada sadece belli bir aralıkta gidip geldiğini fark ettim; her seferinde salonun ortasında görünmez bir engele takılmış gibi hep aynı noktadan geri dönüyordu. Ve tüylerim ürpererek algıladım ki bilinçsizce, eskiden tıkıldığı hücredeki mesafe kadar gidip dönüyordu sadece; kapalı kaldığı süre boyunca kafese tıkılmış bir hayvan gibi aynen böyle yürümüş olmalıydı, elleri bu şekilde kasılmış ve omuzları çökmüş; bu şekilde, sadece bu şekilde orada binlerce kez ileri geri yürümüş olmalıydı, donuk ama yine de ateşli bakışlarında cinnetin kızıl ışıklarıyla. Ama belli ki düşünce yetisi tümüyle devredeydi zira ara ara sabırsızlık içinde masaya dönerek Czentovic sonunda karar verdi mi diye kolluyordu. Dokuz dakika oldu, on dakika oldu. Ardından hiçbirimizin beklemediği bir şey yaşandı. Czentovic o ana dek masanın üstünde hiç kıpırtısız duran hantal elini ağır ağır kaldırdı. Müthiş bir gerilimle kararını bekle-

dik. Ama Czentovic hamle yapmadı, aksine elinin tersiyle ve kararlı bir davranışla taşları tahtadan süpürdü. Ancak birkaç saniye sonra ne demek istediğini algıladık, Czentovic pes etmişti. Karşımızda göz göre göre mat olmamak için oyunu terk ediyordu. Aslında en olasılık dışı şey yaşanıyordu şu anda; dünya ustası, sayısız turnelerin şampiyonu bilinmeyen birine, yirmi ya da yirmi beş yıldır satranç taşlarına el sürmemiş bir adama teslim olmuştu. Adını sanını bilmediğimiz dostumuz yeryüzünün en güçlü satranç oyuncusunu halka açık bir savaşta yenmişti!

O heyecanımızın arasında fark etmeden birer ikişer ayaklandık. Her birimiz bu şen telaşımızı boşa çıkarmak için bir şey söyler, bir şey yapar hissine kapılmıştık. Hiç kıpırdamadan sükûnetini koruyan tek kişi Czentovic'di. Ancak uzun bir sessizlikten sonra başını kaldırdı ve kaskatı bakışlarını arkadaşımıza çevirdi.

"Bir parti daha?" diye sordu.

"Elbette," diye Dr. B. nahoş bir heyecanla cevap verdi ve tek bir partiden fazlasını oynamayacağına dair bana söyledikleri gereğince kendisini uyarınama fırsat kalmadan derhal iskemleye oturdu, hızla taşları dizmeye başladı. Öylesine ateşli bir hali vardı ki piyon iki kez titrek parmaklarının arasından kayıp yere düştü, zaten ilk anda içimde hissetmeye başladığım rahatsızlık onun doğal olmayan heyecanı nedeniyle bir tür korkuya dönüştü. Az öncesine kadar sessiz, sakin görünen adam şimdi tam bir histeri halindeydi; dudaklarının köşesindeki seğirme sıklaştı ve bedeni yüksek ateşten titriyormuş gibi sarsıldı.

Yavaşça "Hayır!" diye kulağına fısıldadım. "Hayır, şimdi değil! Bu günlük yeter! Kendinizi zorlamayın."

"Zorlamak mı?" diye yüksek sesle ve şeytani bir kahkaha attı. "Şu yavaşlık olmasa on yedi parti oynamıştım bile. Benim için zorlayıcı olan bu tempoda uykumu yenmek! Evet! Başlayın artık!"

Sön sözleri hararetle ve hatta kaba bir tonla Czentovic'e söylemişti. Czentovic ise sakin ve ölçülü tavrını bozmadan ona baktı ama taş gibi kaskatı bakışlarında sıkılı yumruk benzeri bir şeyler vardı. İki oyuncu arasında aniden yeni bir şey doğmuştu; tehlikeli bir gerilim, ateşli bir nefret. Yeteneklerini birbirleri üzerinde denemeye çalışan iki partner değillerdi artık, birbirlerini yok etmeye yemin etmiş iki düşmandılar. İlk hamleyi oynamadan önce Czentovic uzun süre duraksadı; bile bile süreyi uzatıyor gibi geldi bana. Deneyimli bir taktik oyuncusu olarak ağırlığının rakibini yorduğunu, sinirlendirdiğini fark etmişti anlaşılan. Normal açılışların en basit hamlesini yapmak için bile tam dört dakika bekledi, sonra şahın önündeki piyonu iki kare öne sürdü. Dostumuz anında kendi şahının önündeki piyonu ona karşı oynadı ama Czentovic tekrar sonsuz gibi gelen, dayanılmaz bir araya başvurdu; sert bir şimşek çakınca insan yüreği çarparak gök gürültüsünü bekler ya ve o gürültü bir türlü gelmez, işte öyle. Czentovic oralı olmadı. Sessiz, sakin ve yavaş düşünmeye devam etti, ilk andan beri hissettiğim gibi haince yavaş, fakat bu arada Dr. B.'yi gözlemlemek için de bana yeterince zaman kazandırmış oldu. Üçüncü bardak suyu da bir dikişte iç-

mişti, o anda hücresindeki hummalı susuzluğunu anlatışını hatırladım ister istemez. Anormal uyarılmış hali tüm belirtileriyle ortadaydı; alnının terlediğini, elinin üstündeki yara izinin kızarıp iyice belirginleştiğini gördüm. Czentovic dördüncü hamle için de bitip tükenmeyen düşünce molası alınca kendine hâkim olamadı ve aniden bağırdı:

"Hadi oynayın artık!"

Czentovic soğuk soğuk ona baktı. "Bildiğim kadarıyla on dakikalık hamle süresinde anlaştık. Prensip olarak daha kısa zamanlı oynamam."

Dr. B. dudaklarını ısırdı, masanın altından ayakkabı tabanını sinirle yere sürttüğünü gördüm; içinde mantık dışı, anlamsız bir şeylerin yeşermekte olduğuna dair sezgisini bastırmanın verdiği önlenemez bir asabiyet halindeydi. Sahiden de sekizinci hamlede bir başka hadise patlak verdi. Beklemekte gitgide zorlanan Dr. B. gerginliğini saklayamadı; sırtını sandalyenin arkalığına yasladı ve parmakları bilinçsizce masada trampet çalmaya başladı. Bu kez Czentovic o ağır, köylü kafasını kaldırıp baktı.

"Rica etsem şunu keser misiniz? Sesten rahatsız oluyorum. Böyle oynayamam."

"Hah!" diye Dr. B. kısa bir kahkaha attı. "Görüyoruz."

Czentovic'in alnı kıpkırmızı oldu. Sert ve kötü bir sesle "Ne demek istiyorsunuz?" diye sordu.

Dr. B. karşılık olarak yine kısa ve sinsi bir kahkaha attı. "Hiçbir şey. Sadece, fazla sinirlendiğiniz anlaşılıyor, o kadar."

Czentovic sustu, başını tahtaya eğdi.

Ancak yedi dakika sonra hamlesini yaptı ve partiye bu ölümcül yavaş tempoyla devam etti. Czentovic göz göre göre daha fazla katılaştı, her hamle kararını maksimum düşünme süresinin sonuna uzatmaya kadar işi vardırdı ve her ara ile birlikte dostumuzun davranış şekli gitgide garipleşti. Oyuna artık katılmıyormuş, bambaşka bir şeyle meşgul oluyormuş gibi bir havaya büründü. Ayağını zemine sürtmeyi bıraktı ve yerinde hiç kıpırdamadan oturdu. Sabit ve neredeyse delice bir bakışla önündeki boşluğa gözlerini dikerek dur durak bilmeden anlaşılmaz sözcükler mırıldanmaya başladı; ya sonsuz kombinasyonlarda kayboldu ya da aklı –kuşkulandığım gibi– bambaşka partilerdeydi, zira Czentovic'in her taş sürüşünde birileri kapandığı yerden onu geri çağırmak zorunda kaldı. Duruma hâkim olabilmek için daima tek bir dakikaya ihtiyaç duydu; Czentovic'i de, bizi de cinnetin bu buz gibi kalıbında çoktan unuttuğuna ve ani bir şiddet dışavurumu yaşayacağına dair kuşkularım arttı. Ve gerçekten de, on dokuzuncu hamlede kriz patlak verdi. Czentovic taşını henüz oynatmıştı ki Dr. B. tahtaya doğru dürüst bakmadan hamlesini yaptı, filini üç kare ilerletti ve öyle bir sesle bağırdı ki hepimiz irkildik:

"Şah! Şaha karşı şah!"

Özel bir hamle beklentisi içinde hemen tahtaya eğildik. Ama bir dakika sonra hiçbirimizin beklemediği bir şey oldu. Czentovic ağır, çok ağır bir hareketle başını kaldırdı ve baktı –şimdiye dek hiç yapmadığı bir şeyi yaparak– hepimize tek tek baktı. Ölçüsüzce haz alıyormuş gibiydi çünkü dudakları mutlu ve belirgin şekilde alaycı

bir gülümsemeyle kıvrılmıştı. Tarafımızdan anlamı çözülmemiş bu zaferin tadını dibine kadar çıkardıktan sonra yapay bir nezaketle başını bizden çevirdi.

"Üzgünüm ama ortada şah göremiyorum. Baylardan biri şahıma karşı şah görüyor olabilir mi acaba?"

Tahtaya baktık sonra da huzursuzca Dr. B.'ye. Czentovic'in şah kanadı gerçekten de –bir çocuğun bile anlayabileceği gibi– bir piyonla file karşı tamamen kapalıydı, yani şaha şah mümkün değildi. İyice rahatsız olduk. Dostumuz aşırı heyecanıyla bir figürü yanlış mı oynamıştı, bir kare ileri ya da geri? Suskunluğumuzun dikkatini çekmesiyle birlikte şimdi Dr. B. de gözlerini tahtaya dikip baktı ve aceleyle kekelemeye başladı:

"Ama şah f7'de olmalı... Yanlış yerde, tamamen yanlış. Yanlış sürdünüz! Bu tahtada hepsi yanlış... Piyon g5'te olacak, g4'te değil... Bu başka bir oyun... Bu..."

Birdenbire sustu. Kolundan sıkıca yakaladım ya da daha doğrusu kolunu öyle sıktım ki o çılgınlık hali içinde dahi temasımı hissetti. Döndü ve bir uyurgezer gibi bana baktı.

"Ne... istiyorsunuz?"

"Hatırla!" kelimesinin dışında hiçbir şey demedim ve aynı anda parmağımı elinin üstündeki yara izinde gezdirdim. İstemdışı bir bakışla hareketimi izledi, gözleri mavimsi kırmızı çizginin üstünde camlaştı. Sonra aniden titremeye başladı, tepeden tırnağa ürperdi.

Rengi uçmuş dudaklarının arasında "Aman Tanrım," diye fısıldadı. "Saçma sapan bir şey mi dedim ya da yaptım, yoksa yine sonunda?"

Alçak sesle "Hayır," diye fısıldadım. "Ama derhal partiyi sonlandırın, hiç gecikmeden. Doktorun size söylediklerini hatırlayın!"

Dr. B. bir silkinişte ayağa kalktı. "Aptalca hatam için çok özür diliyorum," diye o eski nazik sesiyle konuşmaya başladı ve Czentovic'in karşısında eğildi. "Söylediğim şey tabii ki tam bir zırva. Doğal olarak parti sizindir." Sonra bize döndü. "Baylardan da beni bağışlamalarını rica ediyorum. Ama sizi önceden uyarmış, beklentinizi yüksek tutmayın demiştim. Yarattığım rezalet için affınıza sığınıyorum, bu son satranç oynayışım olacak."

Karşımızda eğilerek selam verdi ve ilk geldiği gibi mütevazı ve gizemli tavrıyla yürüyüp gitti. Diğerleri bir parça şaşkın, bir parça rahatız edici ve tehlikeli bir olaydan kılı kılına kurtulduklarına dair belirsiz duygularla dağılırken, bu adamın neden bir daha satranç tahtasına dokunmayacağını bilen tek kişi bendim. McConnor hayal kırıklığı içinde "Damned fool!"[6] diye homurdandı. Yerinden en son kalkan Czentovic oldu ve yarısı oynanmış partiye son bir bakış attı.

Sonra olanca kibriyle "Yazık" dedi. "O kadar kötü bir hücum değildi. Bu bey aslında bir amatöre göre hayli sıra dışı yetenekli biriymiş."

— SON —

6 Kahrolası salak. (çev.)

İkinci Dünya Savaşı'nın yaşattığı acılara daha fazla dayanamayarak 1942 yılında eşiyle birlikte intihar eden Stefan Zweig, son eseri olan *Satranç* ile dönemin ruh halini çarpıcı bir şekilde yansıtıyor.

Satranç, New York'tan Buenos Aires'e gitmekte olan bir yolcu gemisinde tamamen tesadüf eseri karşılaşan dünya satranç şampiyonu Mirko Czentovic, onunla tanışmak için can atan sıradan bir yolcu ve Nazi yönetimi tarafından tutuklandığında hiç beklenmedik bir şekilde eline geçirdiği bir satranç kitabı sayesinde bu oyunun inceliklerini öğrenen, daha sonra bu oyunu tutkuya dönüştüren ve beyin hummasına yakalanan Dr. B.'nin ilginç öyküsüdür.

Öykünün genelinde umutsuzluk temasını işleyen yazar, Nazi yönetiminin stratejilerine ve baskıların beyin üzerindeki etkilerine işaret ediyor.

internet satış:
saykitap.com
7,50 TL
ISBN 978-605-02-0523-7
9 786050 205237
SAY YAYINLARI